

Tadqiqot UZ

**ЎЗБЕКИСТОН
ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ
ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАРИ
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2021

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

CONFERENCES.UZ

**30 APRIL
№27**

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 27-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
9-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
27-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-9**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
27-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-9**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 27-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 апрель 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 41 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохида Юсуповна (Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулdir.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

**ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ
ТУТГАН ЎРНИ**

1. Khairzad Farhad son of Khairdeen, Mamajonova Tuyg'unoy Ahmadjanovna	
PRICE VOLATILITY IN AFGHANISTAN'S ECONOMIC MARKETS	7
2. Sayed Murtaza Rabey ibn ibn Mir Ghulam Haidar	
FOUNDATIONS OF INDIVIDUAL BEHAVIOUR	10
3. Mojeeb Rahman Rahmani ibn Abdul Rahman	
THE WORLD TRADE ORGANIZATION – ASSESSMENT OF ITS LAWS AND AFGHANISTAN MEMBERSHIP	14
4. Shenawa Sanayee, Mamajonova Tuyg'unoy Ahmadjanovna	
CHALLENGES FACED WITH THE AID OF STARTUPS SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES.....	17
5. Suvanova Zamira Ikromovna	
SOLIQ SIYOSATI VA UNING IQTISODIYOTDA TUTGAN O'RNI.....	20
6. Ziyayev Muzaffar Ravshanovich	
TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUV	22
7. Xudoyberdiev Yusufjon Ollomurod o'g'li	
MOLIYAVIY TIZIM VA INFRATUZILMANING MOHIYATI. IQTISODIYOTNING O'SISH KO'RSATKICHLARI	24
8. Ахманов Бахтиёр Ваҳобовиҷ	
ЎЗБЕКИСТОН БАНКЛАРИНИНГ ЕВРООБЛИГАЦИЯЛАРИНИ ЖОЙЛАШТИРИШ МУАММОЛАРИ.....	25
9. Камилов Шохижон Рустамович	
НОРАСМИЙ ИҚТИСОДИЁТ КЎЛАМИНИ ҚИСҚАРТИРИШДА СОЛИҚ ТИЗИМИНИНГ РАҶАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ.....	27
10. Askarov Ways Asenbay uli	
IQTISODIY FAOLIYAT TUSHUNCHASI VA KATEGORIYALARI. INSTITUTSIONAL BIRLIKLER	30
11. Jo'rayeva Sevara Zokirovna	
TIJORAT BANKLARINING XALQARO MOLIYA BOZORIDAGI OPERATSIYALARI VA YEVROBLIGATSIYALAR CHIQARISH ORQALI INVESTITSIYALAR JALB ETISH AMALIYOTI	32
12. J.H.Musayev	
TURIZM SOHASIDA XALQARO HAMKORLIKNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	35
13. Muxammadiyeva Gulchexra Jurayevna	
MAKTABDA IQTISOD FANINI O'QITISHDA «USTOZ-SHOGIRD» AN'ANALARINING AHAMIYATI	37
14. Феруза Муродхўжаева,	
МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ РАҶОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ ЎРНИ	39

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

PRICE VOLATILITY IN AFGHANISTAN'S ECONOMIC MARKETS

Khairzad Farhad son of Khairdeen

Second year economy master student of Termez state University

Email: F.khairzad786@Gmail.Com, phone: +93 799 270 282

Mamajonova Tuyg'unoy Ahmadjanovna

TerDU, Head of the Department of Economics and Management, Ph.D.

Abstract: Third world countries go to foreign countries to supply the goods they need. This has caused a large part of the capital of third world countries to be transferred abroad. Prices in free markets are agreed upon by the parties to the transaction. Price transfer is a very hot topic in developing countries because developing countries try their best to control prices, but for reasons related to developed countries and the import of raw materials for production has caused prices to control the country. Be placed in economic superpowers.

Keywords: producer, market, material, consumer, income, demand, revenue, transaction

INTRODUCTION

The raw materials used today for production in developing countries are first bought from developed countries and then turned into finished raw materials, so prices are more in the control of raw material producers because the price of goods is directly related to raw materials. For this purpose, the higher the price of raw materials, the higher the price of all labor goods. Consumers who consume all labor goods strive for low prices, but price control is not in the hands of the consumer, but this issue requires agreement between the parties because they form a part of the consumer consumers and no matter how high the price is. It is equally beneficial for the producer. For this purpose, some of the consumers agree with a high price, but some consumers have a fixed income. With a fixed income, not all demands and necessities can be met at a high price, because a high price is in favor of the consumer. It does not have a fixed income, so it is very difficult to transfer the price to the consumer. Most people who work in government departments and have a fixed income, with the increase in the price of goods every day, because more concern to consumers who have a fixed income. Revenue is the only concern of the consumer in terms of price increase. In Afghanistan, too, most government officials and employees of private companies earn less than they need. The transfer of prices to consumers, which is also seen to increase, has led most government employees to formally split their jobs abroad to meet their needs. On the one hand, it slows down the work of the government, on the other hand, it causes economic concern created in the society. This has challenged the minds of consumers every day to make more efforts to meet their costs. Price transfers continue to be high in Afghanistan as prices rise in the hands of a number of monopolized traders in Afghanistan. One unit in the world price affects ten units in the domestic price, so Afghanistan is extremely vulnerable from the point of price transfer to consumers. Price stability in Afghanistan will enable Afghanistan to achieve a stable economy, but achieving a sustainable economy requires further reforms in production and imports. These effects must be controlled by the government or reduced by the mechanism of the impact of price transmission to the consumer

STORAGE AND VOLATILITY

Market prices are the outcome of the interplay between demand and supply. By nature, the production of agriculture commodities is dependent on external circumstances as weather and the condition of the soil. This makes grain production inherently volatile across the year, whereas consumption of staple foodstuffs is more or less constant. This seasonality seems to inhibit the application of the classical supply and demand model, in this instance, when supply exceeds demand during harvest and vice versa during the non-harvest season. However, commode-ties can be traded and stored: by this means supply is guaranteed throughout the whole year. Both

trade and storage are built on the concept of excess supply and demand. Spatial and inter-temporal arbitrageurs (in the following denoted as traders and stockholders) purchase the excess production which is the difference of production and consumption (during harvest season) and supply it to the market whenever it is demanded (e.g. during non-harvest season). Thus, in the market clearing equilibrium stocks, imports, and production must equal consumption and market demand. Storage links prices over different time periods and explains the high autocorrelation observed from actual price data. Abrupt and large price changes are attributed to change in market fundamentals. This is on the one hand caused by inflexible supply responses in the short run which are not capable of absorbing price shocks quickly. On other hand demand for staple foodstuffs is highly price inelastic and price shocks do not reduce demand in order to bring equilibrium prices down.

Storage costs including deterioration and interest are unlikely to vary significantly in the short run. Therefore, their impact on annual price volatility is limited. On the contrary, trade costs change rapidly and affect price levels as well as volatility. Trade costs, exchange rate, international prices, past realization of prices, and demand side factors can be measured in volatility terms as their impacts can be assumed to be symmetric.

PREVIOUS RESEARCH

Apart from natural price dynamics, international commodity prices have recently been declared more volatile as prices change more rapidly and peaks reach extraordinary levels after a period of relative calmness since the 1970s. There is a large body of literature that deals with the food crisis in 2007/2008, its causes and consequences, and food price volatility in general. A broad consensus exists that a single cause has not led to the extreme price spikes. To some extent international and domestic price determination is interlinked, albeit international prices exhibit much less seasonality than domestic prices. The following paragraphs describe potential causes of domestic price development and present related empirical literature.

SUPPLY SIDE FACTORS

The centerpiece of the competitive storage model is the stochasticity of production since supply shocks are generally considered as the main cause for agricultural price volatility. Annual production is the product of crop yield time's area. Thereby, yield variability as a consequence of weather related shocks as drought, high temperature, flood, etc. is the main cause for production shortfalls. Other than that, production variability can arise due to changes in input supply and variations in area planted. Apart from their own production, most countries are not isolated from supply shocks from their neighboring countries. Finds this to be a factor for maize price volatility in Ghana. Further, markets in developing countries are often characterized by incomplete competition. Show that stockholders always store less if they possess monopoly power. Provide some evidence that non-competitive storage increases price volatility. Notably, in developing countries generally large amounts of the production is stored on-farm due to high transaction costs and low market integration. On-farm storage is associated with higher storage costs and marketing behavior is different from the classical storage models. Farmers incorporate production, savings, and consumption in their marketing decision (PARK, 2006). Thus, price dynamics are also largely driven by individual household decisions.

DEMAND SIDE FACTORS

Higher demand obviously leads to higher prices and could influence volatility. In developing countries, population and income growth are the main drivers of domestic demand. Apart from growth variables, changes in taste and preferences can lead to shifts in demand from one commodity to another. However, these demand side changes are considered as rather long term and irrelevant for the kind of volatility that is subject of this study. More importantly, spillovers from other food commodities could have short to medium term effects on commodity prices.

Theoretically, that is caused by substitution and income effect. Hence, a decrease in rice prices could cause higher or lower demand for other grains. Due to the inelastic supply price changes of related food commodities could unbalance the supply-demand relationship resulting in price movements. Unlike global demand, with few exceptions (e.g. Brazil), domestic demand for food commodities is loosely linked to energy markets and therefore they are unlikely to affect domestic volatility.

MACROECONOMIC FACTORS

Macroeconomic factors have been identified as important drivers of global prices for agricultural commodities; most notably, interest rate, inflation, and exchange rate. It is theoretically convincing

that these factors affect domestic commodity prices as well. Interest rates are an important factor for the cost of storage. The USD exchange rate plays a crucial role for countries with import dependency since most contracts in international commodity trade are settled in USD. Thus, an appreciation/depreciation of the exchange rate has severe impacts on prices. Moreover, overall inflation has an impact on the price trend but also on investment profits. Lastly, in the line of Amartya Sen, overall political stability and governance effectiveness affect the functioning of markets and impact price variability.

CONCLUSION

As a result of the study on the transfer of affordable prices of consumers in developing countries, which was also a case study of Afghanistan, this has been achieved.

Price transfer is a major discussion in the economy, countries that have not achieved self-sufficiency in production need a foreigner country, the price transfer in that country is extremely high, the developing country also needs more in its production to the outer country, the price transfer in those countries is fast, consumers are affected by the intensity of the hard price transfer.

Afghanistan, which is a consumer country, imports the goods it needs from neighboring countries and the region, whenever a unit is added to the price of consumer goods in the world's markets, ten units will increase in the price of the same commodity inside Afghanistan, which indicates that the price transfer in our country is strongly flowing, which will cause more harm to consumers. The tests show that the People of Afghanistan have been affected by price transfers, market fluctuations, economic instability, but to prevent price increases, they are trying to balance the price and transfer the price of sovereignty by increasing domestic production, because at the moment the price determination is in the hands of the supplier, but with the increase of domestic production, the price of the goods will be supplied and demanded. Therefore, there was a relationship between the price of the commodity demand that the consumer has been affected by the price area, in providing answers showed that the price of the goods increases, but also does not result in economic returns because domestic production is low and the transfer of prices is also dependent on external production.

Respondents in Afghanistan believe that the increase of each unit in the rate of goods, which is also imported goods, will lead the society to economic weakness, but any production unit that can make more profits from its products will help the society to improve the economic situation, as gaining more profits in the products will also lead to more investment in other sectors. The increase in capital inside the country also constituted part of the respondents' theories because investment in the country has brought about products and reduces the intensity of price transfers because of the economic strength inside the country, domestic resources are used to benefit the country, which turns the recession into an economic recession.

References

1. ABBOTT, P.C., C. HURT, and W.E. TYNER (2011): What is driving food prices in 2011? Issue report. Farm Foundation, NFP, Oak Brook.
2. BADOLO, F. (2011): Transmission des chocs de prix internationaux: le cas du riz au burkina faso. CERDI Working Papers. Centre d'Etudes et de Recherches sur le Développement International (CERDI), Clermont-Ferrand.
3. BALCOMBE, K. (2009): The evolving structure of world agricultural trade. Chapter: The nature and determinants of volatility in agricultural prices: an empirical study from 1962-2008. FAO, Rome: 109-136.
4. Bellemare, M. F., C. B. Barrett, and D. R. Just. 2011. The welfare impacts of commodity pricevolatility: Evidence from rural Ethiopia. Duke University and Cornell University.<http://ssrn.com/abstract=1544172>.
5. Binswanger, H. P., and M. R. Rosenzweig. 1986. Behavioural and material determinants of production relations in agriculture. Journal of Development Studies 2 (3): 503–539.
6. CHAMBERS, M.J. and R.E. BAILEY (1996): A theory of commodity price fluctuations. In:Journal of Political Economy 104 (5): 924-957.
7. Cashin, P. and Pattillo, C. (2000) 'Terms of Trade Shocks in Africa: Are They Short-Lived or Long-Lived?'. IMF Working Paper. Washington, DC: IMF.

FOUNDATIONS OF INDIVIDUAL BEHAVIOUR

Sayed Murtaza Rabey ibn ibn Mir Ghulam Haidar

Second Year Economy Master Student of Termez State University

Email: s.murtazarabey@gmail.com, phone: +93 707700800

Abstract: The purpose of this research paper is to examine foundations of individual behavior through which will be revealed the relationship among individual background and employee's productivity, absenteeism, turnover, and organizational behavior satisfactory. And also going forward to introduce biographical characteristics of employees which are age, gender, marital status, and length of service, the capacity of the individual which are intellectual and physical abilities and the main and most important factor of betterment and positive changes in employees' behavior is learning and its various factors of learning as; stimuli generalization, motive, discrimination, responses and retention, and also concerning the four main theories of learning.

Keywords: Behavior, service, employee, Advantage, Personality, satisfactory

INTRODUCTION OF THE STUDY

There is a relationship between individual background and employee productivity, absenteeism, turnover, and OB satisfactory. The various biographical characteristics of an individual behavior play an important role in a wide range of employee behaviors. And also discusses about the types of abilities, the learning concept and the important factors that determine learning include motive, stimuli generalization, discrimination, responses reinforcement and retention. Here also discuss about four main theories of learning – the classical conditioning theory, operant conditioning, cooperative learning theory and social learning theory. Reinforcement plays a central role in learning. Reinforcement is the process by which certain types of behaviors are strengthening.

BIOGRAPHICAL CHARACTERISTICS

There exists a relationship between an individual background, the biographical characteristics and employee productivity, absenteeism, turnover and job satisfaction.

The various biographical characteristics are:

- Age
- Gender
- Marital status
- Length of service with an organization

Age seems to play an important role in a wide range of employee behaviors. One interpretation of this role is that it depends more on people's beliefs about age than on the ages themselves.

Role of Gender: Mainstreaming gender issues within the organization has been recognized as a vital component that ensures equal access to resources and opportunities and increase productivity and effectiveness. Personality factors Personality is defined as the stable set of characteristics and tendencies that determine the commonalities and differences among people. According to Kurt Lewin, behavior is a function of the personality and the environment [$B = f(P, E)$]. This formula suggests that our behavior at any given time is a complex combination of your unique personality traits and the demands of the environment. The major determinants of personality are physical structure, facial attractiveness, sex, muscle composition and reflexes, energy level, temperaments are the characteristics that are substantially influenced by who your parents are. Environment: Among the factors that shape our personality in early stages are the culture in which we are raised, our early conditioning the norms among our family, friends and social groups and other influences we experience. Family and social factors: its effects on individual's personality can be understood through the socialization process and identification process. Socialization process: The contribution of family and social groups in combination with the culture is known as socialization. Identification process: According to Mischel identification process can be examined from three angles a) it can be viewed as the similarity of behavior between child and the model b) it can be looked as the child's motives or desires to be like the model c) it can be viewed as the process through which the child actually takes on the attributes of the model.

Marital status and Tenure

Married employees have fewer absences, less turnover, and report high job satisfaction than do unmarried employees. Tenure or duration of service in the organization. Employee with more experience is likely to be more productivity than those who are less experienced. There is

relationship between commitment, satisfaction and tenure.

Older tenured works are less likely to resign.

Abilities

An individual's capacity to perform the various tasks in a job.

Types of Ability

1. Intellectual Abilities

That required to do mental activities.

Intellectual ability commonly refers to the ability measured by performance on an intelligence test. It is also sometimes used in the context of discussing the performance of someone in an academic or real world setting

- Number aptitude, verbal comprehension, perceptual speed, inductive reasoning, deductive reasoning, spatial visualization, memory

Cognitive Abilities Test: Paper and pencil or individualized assessment measures of an individual's general mental ability or intelligence.

These tests may be categorized as:

- General Intelligence Tests
- Aptitude Tests
- Mechanical Aptitude
- Clerical Aptitude
- Spatial Aptitude

Advantages

- Highly reliable
- Verbal reasoning and numerical tests have shown high validity for a wide range of jobs
- The validity rises with increasing complexity of the job
- Combinations of aptitude tests have higher validities than individual tests alone
- May be administered in group setting where many applicants can be tested at the same time.
- Scoring of the tests may be completed by computer scanning equipment
- Lower cost than personality tests

2. Physical Abilities

That required to do tasks demanding stamina, dexterity, strength, and similar characteristics.

- can identify individuals who are physically unable to perform the essential functions of a job without risking injury to themselves or others
- can result in decreased costs related to disability / medical claims, insurance, and workers compensation

Disadvantages

- Costly to administrator
- Requirements must be shown to be job related through a thorough job analysis
- May have age based disparate impact against older applicants
- The change must be relatively permanent. This means that after learning, our behavior must be different, either better or worse as compared to our behavior prior to this learning experience.
- This change must occur due to some kind of experience or practice.

Learning is thus a change in behavior as a result of experience. Different psychologist and behavioral scientists have defined learning differently as:

Stephen P Robbins – “Learning is any relatively permanent change in behavior that occurs as a result of experience.”

Munn N.L – “Learning is the process of having one’s behavior modified, more or less permanently, by what he does and the consequences of his action, or by what he observes”.

Steers and Porter – “Learning can be defined as relatively permanent change in behavior potentially that results from reinforced practice or experience”.

Components of Learning

- 1- Learning involves change
- 2- The change in behavior must be relatively permanent.
- 3- Only change in behavior acquired through experience is considered learning.
- 4- Some form of experience is necessary for learning.
- 5- Learning is not confined to our schooling only. As a matter of fact, learning is a lifelong

process.

Theories of Learning

Four theories have been offered to explain the process by which we acquire patterns of behavior:

1. Classical conditioning theory
2. Operant conditioning theory
3. Cognitive learning theory
4. Social learning theory

1) Classical conditioning is one of the simplest forms of learning, yet it has a powerful effect on our attitudes, likes and dislikes, and emotional responses. We have all learned to respond in specific ways to a variety of words and symbols. Classical conditioning according to Ivan Pavlov (1849 – 1936) is modifying behavior so that a conditioned stimulus is paired with an unconditioned stimulus and elicits and unconditioned behavior.

Factors influencing classical conditioning

There are four major factors that affect the strength of a classically conditioned responses and the length of time required for conditioning.

- a) The number of pairings of the conditioned stimulus and the unconditioned stimulus.
- b) If a conditioned stimulus paired with a very strong unconditioned stimulus, the conditioned response will be stronger.
- c) The most important factor is how reliably the conditioned stimulus predict the unconditioned stimulus.
- d) Conditioning takes place faster if the conditioned stimulus occurs shortly before the unconditioned stimulus.

2) Operant conditioning theory:

Operant conditioning argues that behavior is a function of its consequences. People learn to behave to get something they want or avoid something they don't want. Operant conditioning induces a voluntary change in behavior and learning occurs as a consequence of such change.

3) Cognitive learning theory

Cognitive focuses on an unobservable change in mental knowledge. Cognitive learning is learning achieved by thinking about the perceived relationship between events and individual goals and expectations. Cognition refers to individual's ideas, thoughts, knowledge, interpretation and understanding about the individuals and environment.

4) Social Learning Theory

It focuses on the learning that occurs within a social context. It considers how people learn from one another, encompassing such concepts as observational learning, imitation, and modeling.

Principles of Social Learning Theory

1. People can learn by observing the behaviors of other and the outcomes of those behavior.
2. Learning can occur without a change in behavior.
3. The consequences of behavior play a role in learning.
4. Cognition plays a role in learning.

CONCLUSION

There exist a relationship between an individual background, the biographical characteristics and employee productivity, absenteeism, turnover and job satisfaction. The various biographical characteristics are age, gender, and marital status, length of service. Ability is an individual's capacity to perform the various tasks in a job. The different types of ability are intellectual ability and physical ability. Learning can be defined as a relatively permanent change in behavior or potential behavior as a result of direct or indirect experience. The important factors that determine learning include motive, stimuli generalization, discrimination, responses reinforcement and retention. Four main theories of learning are classical conditioning theory, operant conditioning, cooperative learning theory and social learning theory. Reinforcement plays a central role in learning. Reinforcement is the process by which certain types of behaviors are strengthened. There are four basic reinforcement strategies, which are positive reinforcement, negative reinforcement, extinction, and punishment. Reinforcement can be administered in two ways, continuous and partial reinforcement schedules.

References

1. Abubakar S., 'Nigeria's W.T.O. Nightmare,' The Punch, Tuesday, October 8, 2002, 45
2. Adeoye, W., 'The Scramble for Africa,' The Punch, Thursday, July 19, 2011 p 16
3. Business Foreign, 'W.T.O. Delegates Consider Chances of New Trade Talks,' The Punch, Wednesday, August 1, 2002 p. 33
4. Stephens P. Robbins: organizational behavior, 9th edition, prentice hall, India.
5. Hulse & Deese: theories of learning, Tata McGraw Hill.
6. Steven L. Mc Shane; Radha R Sharma & Van Glinow: organizational behavior Tata McGraw Hill.
7. Bandura, A. (1971) social learning theory, New York: general learning press

THE WORLD TRADE ORGANIZATION – ASSESSMENT OF ITS LAWS AND AFGHANISTAN MEMBERSHIP

Mojeeb Rahman Rahmani ibn Abdul Rahman

Second Year Economy Master Student of Termez State University
Email: Mojeebrahmanr@yahoo.com, Phone: +93 78 669 5969

Abstract: This article shows that, Afghanistan's membership in the world trade organization had been the most crucial and fundamental strategic objective of Afghanistan. For a post-conflict, landlocked, and least-developed economy, joining the WTO was perceived as an opportunity to achieve economic stability, improve regional security and cooperation, alleviate poverty and achieve peace. Afghanistan and other countries need the W.T.O. as we needed its predecessor, the GATT. What we need to do is to study the document and be sure we understand its various components so that we can discover precisely where it hurts and then uses the available clause to guarantee a change.

Keywords: World Trade Organization, Afghanistan, Trading System, Opportunity, Agreement, cooperation, administration

INTRODUCTION

The Bretton Woods Conference of 1944 proposed creating an International Trade Organization (I.T.O.) to establish rules and trade regulations between countries. The I.T.O. Charter was agreed at the U.N. Conference on Trade and Employment in Havana in March 1948 but was blocked by the U.S. Senate.¹ Some writers have argued that the failure might have resulted from fears within the American business community that the I.T.O. could be used to regulate, rather than liberate, big business.²

Only one element of the I.T.O. survived: The General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)'s Replacement, between 1986 and 1994, Uruguay Round of GATT Seven rounds of negotiations occurred under GATT before the eight round-the Uruguay round concluded in 1995 with the establishment of the W.T.O. as the GATT negotiations Morocco. Along with 123 Ministers besides the E.C. countries, India signed the final Act incorporating the English Round of Multilateral trade negotiations. The Final Act consists of:

(i) The W.T.O. Agreement, which covers the formation of the organization and the rules governing its working; and

(ii) The ministerial decisions and declarations contain the important Agreements covering trade in goods, services, intellectual property, and Plurilateral trade. They also have the dispute settlement rules and trade policy review system.

The W.T.O. Agreement is, in fact, the Uruguay round agreement whereby the original GATT is now a part of the W.T.O. Agreement, which came into force on 1 January 1995. So, on January 1, 1995, the W.T.O. came into existence. The GATT principles and agreements were adopted by the W.T.O., which was charged with administering and extending them. Unlike the GATT, the W.T.O. has a substantial institutional structure. At the roundtable talks in Uruguay, developed countries presented what they felt was a way of creating a global trade agreement that would "make the world a better place to live."³

Most Asian countries who attended the conference signed the agreement but without reading or understanding the implications for their countries. Some colonized Asian countries were sued to have signed the agreement based on the fact that colonizers did, while some of the officials signed after dinner with some business tycoons from the west.⁴

¹ WTO, 2004B

² Lise Wilkins, 1997

³ The Punch, Thursday, 19, 2001 p.16

⁴ Ibid

AFGHANISTAN'S MEMBERSHIP OF THE WORLD TRADE ORGANIZATION

We are having completed the bulk of the accession formalities¹. Afghanistan is scheduled to become the 35th Least Developed Country² member of the world trade organization. Afghanistan is a landlocked country, strategically located at the heart of the Silk Road³, which even today can serve as the “trade and transit hub” of Central Asia and South Asia⁴. Sustainable economic growth cannot be achieved without broader integration into the world economy. The Afghanistan National Development Strategy (ANDS) explicitly recognizes the role of trade for economic development and highlights Afghanistan’s integration into the world economy as one of the key development goals for which membership to the WTO is an essential step (ANDS⁵, 2008). Economic Growth and Poverty Reduction are the core objectives of ANDS, which places great emphasis on a free market and private sector-led economy.

Afghanistan joined the WTO on 29 July as its 164th member, after nearly 12 years of negotiating its accession terms. It has also formally accepted the WTO’s new Trade Facilitation Agreement (TFA). Afghanistan is the ninth least-developed country (LDC) to accede to the WTO since the organization’s establishment in 1995⁶.

Afghanistan’s membership in the world trade organization had been the most crucial and fundamental strategic objective of Afghanistan. For a post-conflict, landlocked, and least-developed economy, joining the WTO was perceived as an opportunity to achieve economic stability, improve regional security and cooperation, alleviate poverty and achieve peace (Rasaw, 2017).

After the collapse of the Taliban from power, Afghanistan, with the technical and financial support of the international community Afghanistan has experienced numerous improvements across sectors. In the sector of trade and investment, the introduction of the Private Investment Law, Business Partnership Law and Law on Business Corporations and Limited Liability Companies, Law on Transit Duty, the establishment of Afghanistan Investment Support Agency (AISA), Afghanistan Pakistan Transit Trade Agreement (APTTA) and Afghanistan joining the South Asian Association of Regional Cooperation (SAARC) are some of the prominent examples to be cited (Nasrat and Tamim Karimi, 2016).

RECOMMENDATION AND SUGGESTION

It is our candid opinion that the W.T.O. would have been a successful and popular worldwide organization if the operators were sincere to the acclaimed aims and goals of the organization. The following suggestions and recommendations will go a long way to promote the image of the W.T.O. and make it a better organization if they are well implemented. There should be the creation of a W.T.O. parliamentary assembly to allow for more democratic participation in W.T.O. decision making. Such an assembly should have a more prominent role to play in the form of parliamentary scrutiny and also in the efforts to reform the W.T.O. processes and its rules. The problem of “informal meeting” whereby industrial countries negotiates the most important decision should be solved.

The powerful industrial countries should be sincere and be committed to uplift and betterment of a lot of the world’s poorer nations whose natural wealth sustains the economics of the rich nations.⁷ The continued subsidization of agriculture is another issue area which the W.T.O. will have to address. This mainly a first world dispute at present with the U.S.A. ranged on the one side

¹ The fourth meeting of the Working Party was held on 25 July 2013 in which Afghanistan was urged to resolve outstanding technical issues, enact the few outstanding draft laws and conclude remaining bilateral negotiations to ensure that it remains on track to complete its accession process at the Ninth Ministerial Conference (MC9) in Bali.

² There are 44 countries recognized as LDC by the UN, of which 34 countries are member of the WTO. Eight LDCs including Afghanistan, Bhutan, Comoros, Equatorial Guinea, Ethiopia, Liberia, Sao Tome & Principe and Sudan are currently negotiating for the WTO membership. Yemen is the recent LDC member of the WTO.

³ The Silk Road was a network of trade routes that linked cities, trading posts, hostels and caravan watering places. It was most active from about 300 BC to 200 AD and extended between the Eastern Roman frontier in the Middle East to the Chinese frontier, with other paths going north through Afghanistan from the Indian Ocean to the Siberian Steppe.

⁴ Afghanistan representative presentation to WTO, 2012.

⁵ For details the reader can refer to ANDS Preamble.

⁶ https://www.wto.org/english/news_e/archive_e/country_arc_e.htm?country1=AFG

⁷ Anthony Onyearugbulem in The Guardian, Tuesday, December, 7, 1999 p.61

in favor of proceeding faster and further, while the European Union and Japan are more cautious. Over 30 percent of world trade is conducted between MNcs, and thus, the state centrism of the W.T.O. will need to change if it is to become truly an institution for the management of trade, rather than for trade between states. Finally, what Afghanistan wants is sincere and genuine access to the developed country market. This will begin when every W.T.O. member adheres to the rules and regulations steering the organization. That is how globalization and free trade can really work for Afghanistan¹.

CONCLUSION

Afghanistan and other countries need the W.T.O. as we needed its predecessor, the GATT. What we need to do is to study the document and be sure we understand its various components so that we can discover precisely where it hurts and then uses the available clause to guarantee a change.

It is true such a change will not come easy, but Cancun summit has indicated possible options and directions. Chief Audu Ogbeh should therefore be cautious of the implications of his advice and ensure that it was tallest with best practices across the world. The question of some point should be about the effort of the government to industrialize this economy. How have we fared in seizing available opportunities in global trade and the protection of our vulnerable industries? Exist from WTO may not be the answer.

References

1. Abubakar S., 'Nigeria's W.T.O. Nightmare,' The Punch, Tuesday, October 8, 2002, 45
2. Adeoye, W., 'The Scramble for Africa,' The Punch, Thursday, July 19, 2011 p 16
3. Business Foreign, 'W.T.O. Delegates Consider Chances of New Trade Talks,' The Punch, Wednesday, August 1, 2002 p. 33
4. Encyclopedia Britannica Vol 9, Encyclopaedia Britannica Inc., Chicago, 1971
5. Graham Evans, et al., The Dictionary of World Politics (1997)
6. Jhingan, M. L. Money, Banking, International Trade and Public Finance, 7th Revised Edition, Vrinda Publications Ltd, 2014
7. Mobariz AS. WTO Accession of Afghanistan: Costs, Benefits, and Post-accession Challenges. South Asia Economic Journal. 2016;17(1):46-72. doi:10.1177/1391561415621823

¹ Babalola Adeyemi in The Guardian, Tuesday, September 7, 2004 p.33

CHALLENGES FACED WITH THE AID OF STARTUPS SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Shenawa Sanayee

Second Year Economy Master Student of Termez State University

Email: Sanayee263@gmail.com, phone: +93797148510

Mamajonova Tuyg'unoy Ahmadjanovna,

TerDU, Head of the Department of Economics and Management, Ph.D.

E-mail: mamajonova70@mail.ru

Abstract: This paper makes an exercise to consider the challenges confronted by means of Startups and Small Medium Enterprises in Kabul Afghanistan for the duration of 2017 and 2018. It outlines a method to gaining knowledge of how startups pick out the effect of enter constraints associated to market, finance, labor, regulation, technical, etc. on their success. The paper sheds mild on the identification of such constraints and challenges from the standpoint of managers and entrepreneurs. The find out about employs inductive method of thematic evaluation to analyze the effects of the 4 periods of focal point team discussions carried out with the managers or founders of startups, SMEs, and authorities officials. Meanwhile, the paper recommends particular measures recommended by way of the associated authorities from the authorities and nongovernment sectors to impenetrable the survival and increase of startups. Prevalence of authorities regulation, which includes however now not restrained to; taxation, Bureaucratic licensing, alongside with complex tactics are some of the most vital challenges confronted via Startups and Small Medium Enterprises in Kabul.

Keywords: Startups, SMEs, entrepreneurship, non-public sector, financial growth

INTRODUCTION

Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) are viewed as the spine in the creating nations as these represent a massive component of their economies. SMEs additionally make a contribution a great section to GDP and employment in these international locations (Ayyagari, Beck, & Kunt, 2007). For example, according to a file by using Switch Asia (2017), SMEs in Afghanistan produces more than 50% of the GDP; in addition to that, greater than 30% of the labor force is busy in this sector. Furthermore, startups are now not solely integral for financial increase and Employment technology however also, for constructing people's capacities Switch Asia (2017). Given that SMEs make contributions to GDP and employment in a country, they are additionally confronted with a number of challenges from the environment. According to Abeh (2017) SME face challenges due to the fact of insufficient fund, corruption, political and non-secular factors, social and cultural factors, infrastructure, and environmental factors. In addition to that, this quarter is mostly not noted with the aid of governments. For example, as mentioned via Naithani (2007) the SMEs are missing assist from the authority's facet in the form of tariff, as the authority's fees much less tariff on overseas items and let a cut-throat aggressive surroundings between home producers and foreigners which consequences in failure of SMEs, being dumped with the aid of foreign competitors, lack of subsidies by using government. In addition to the troubles from the country actors, SMEs face problems from the non-state actors as well, for example, in accordance to Mathai (2015) the widespread issues towards SMEs are lack of deposit from banks, competition from multinational companies, terrible infrastructure, Unavailability of uncooked fabric and different inputs, lack of superior technology, Lack of distribution channels in the markets, lack of coaching and skill development programs.

However, there are several publications on the importance, contribution, and challenges of SMEs in Afghanistan especially focusing on the economic challenges confronted by way of SMEs; there is little written on startups. Startups are the constructing blocks of SMEs, which presently face numerous problems now not solely in phrases of economic and technical guide however also in terms of the governments assist and the function of non-state actors, on the one hand, and the challenges. According to Raza et al (2018), the failure rate of small and medium agencies is greater in creating states.

PROBLEMS STATEMENT

The nation and non-state actors – for example, opponents and customers – may additionally pay much less interest to the improvement of SMEs, their consideration of small firms at their early degrees of improvement is even less. In Afghanistan, small organizations are extra fragile than

established enterprises due to lack of interest and desirable support. This was once due to the Flow of notable useful resource and cash tied to the army presence that distracted the authorities from focusing on the improvement of SMEs and facilitating their get admission to market, which would make sure the sustainability of the financial system in the lengthy run (Mashal, 2014). Similarly, Ghosh (2012) states that extra than 70% of the startups fail in the first five. Years, whilst extra than 90% fail in ten years of their business. Afghanistan is no thriller to this; in the previous few years a giant proportion of the startups and SMEs have in no way made it to their 0.33 12 months of operation. Therefore, it is indispensable to focal point on identification of the challenges that lead to the failure of corporations at their early degrees of development. Nevertheless, the fragility of the startups is greater extreme in growing countries, on account that they face a whole lot greater issues than they are inclined to in the US and other developed countries. The failure of SMEs in Afghanistan has lengthy been a project for the government. The authorities has continually been criticized for its lack of support to the most sizable contributor to the economic system and but the most inclined quarter of the economy.

LITERATURE REVIEW

According to Sudalaimuthu & Kannan (2014) the most important issues of SMEs in growing international locations are prolonged and complex methods & documentation to elevate finance from the market, absence of sufficient necessary infrastructure, lack of bodily get entry to markets, and psychological get admission to consumers, excessive bureaucratic to utilize the schemes and subsidies with the aid of a number our bodies and groups and lack of skilled & poor. Educated labors – especially to non-urban entrepreneurs. Among the creating countries, in accordance to Muhammad Khalique, Adel, & Shaari (2011) the predominant challenges on the course of SMEs boom in Malaysia are a recession, obstacles from international sourcing, low productivity, lack of managerial capabilities, and lack of financing, challenge in accessing Management, technology, and hard regulatory burden. While, according to Hussain (2015) in Pakistan, nevertheless following the provoke mannequin of 1960 is considered one of the essential problems toward the improvement of SMEs. According to Venkatesh & Muthiah (2012) the substantial challenges of SMEs are the lack of ample and well timed furnish of fund, excessive price of fund, problem to increase capital from fairness market, procurement of fabric at less competitive cost, storage problem, package deal issue, lack of linkage to international markets, lack of infrastructure and superior technologies facilities, much less knowledgeable employees, complication of enterprise regulation and lack of support and mechanism for rehabilitation of ailing enterprise entities. A learn about through Habibi (2016) printed that the main downside of SMEs is high-security necessities to get right of entry to finance, availability of short-term loans, excessive capital cost, lack of accounting, and bookkeeping understanding of Staff to preserve suitable economic statements and e book of money owed and high iteration of mortgage installment. According to Chowdhury & Alauddin (2015) the main trouble of SMEs are incapability to market the merchandise and preserve product's quality, lack of skilled technicians and workers, bad administration capabilities of entrepreneurs, lack of fantastic assurance, shortage of resource, excessive worker turnover ratio, access to market and lack of cognizance from advertising tool, excessive interest rate, lack of dedication to innovation and patron delight and lack of lookup and improvement facilities. As a creating country, a number challenges have an effect on the increase and Development of SMEs in Afghanistan; for example, in accordance to Schools (2014), these 5 challenges are the most fine in Afghanistan, Insecurity, corruption, negative governance, and Finance. Meanwhile, Uncertainty of enterprise surroundings and lowering market confidence; Dependence on donor businesses for startup support, confined productive Diversity, restrained get entry to credit, pleasant manage and creativity, lack of Industrial energy, and get entry to markets are the problems SMEs face in Afghanistan in accordance to Mashal (2014). Similarly, Switchasia (2017) states the challenges confronted through SMEs, such as lack of dependable monetary records, lack of ability in commercial enterprise planning, lack of potential in marketing, restricted product diversity, restrained get right of entry to markets, and casual reputation of business.

Methodology

The researcher has performed 4 periods of center of attention team discussions in two rounds. At the identical time, every spherical of center of attention team interview had two sessions, which persisted for two hours, and each and every session had round 25 participants. The first session of each and every spherical gathered the founders and managers of startups and SMEs running in Kabul. The members of the first session have been targeted on identification of the challenges their businesses faced. While the 2nd session of every spherical consisted of a few prominent

participants from the first session - who may want to higher existing the challenges they confronted - alongside with the authorities authorities to verify or deny the raised challenges. The recognized challenges had been shared with the government authorities to cautioned approaches of addressing the challenges and making positive such challenges have been taken to the desk of the responsible higher authorities for similarly investigation. The investigator overlooked the challenges that have been refuted or addressed by using the authority's authorities; however, this paper reviews the challenges that have been stated by them. Additionally, the nature of the questions used for focal point group discussions was once semi structures. A few of the questions have been structured, such as: What issues do you face the authorities may want to solve? What challenges have you confronted in the market? What prison challenges does your business face? What sort of assist may want to be presented to you? Additionally, some questions had been requested at some point of the center of attention crew discussions to clarify answers and attain legitimate and dependable conclusions. It is really worth bringing up that the path of center of attention team discussions used to be sound recorded, and the facilitator was once taking notes for future references. The investigators used the inductive method of thematic evaluation to identify some frequent issues the usage of guide commonality analysis. First of all, the center of attention crew discussions for every of the periods have been transcribed. Then, the key phrases and phrases in every session have been identified. Later on, from the recognized key phrases 4 subject matters emerged

Findings

Here, the first theme focuses on the challenges that emerge earlier than and during the launch of the business. While the 2nd theme focuses on the challenges that are confronted with the aid of startups for the duration of their operation. Furthermore, the 1/3 theme focuses on the commercial enterprise surroundings challenges confronted by the startups, and the fourth theme brings to photo the regulatory constraints and challenges confronted with the aid of businesses.

Conclusion and Recommendations

The emerged topics advise that startups and SMEs are facing challenges on many grounds. The associated authorities may want to immediately address some of the challenges, however, different challenges take time to be addressed. The emerged topics resulted in summarizing the legal, economic, social, and political issues of startups. The most distinguished of these troubles and issues on the authority's facet used to be a less-supportive treatment of startups. In different words, startups have been dealt with the equal as established SMEs in phrases of taxation, licensing, documentation, and government procurement contracting. Meanwhile, the contributors insisted the lack of a supportive coverage for startups, which may additionally have included compulsory technical, financial, and market aid of the authorities for such businesses. For example, the authorities ought to create a Standardizing Agency that can accredit the splendid producers in an try to increase consumer have faith for the Afghan manufacturers and separate the right from bad quality merchandise and offerings in the market. However, International standardization organizations and licenses are now not convenient to get, and sometimes quality goes down after such licenses are achieved.

References

1. Abeh, O. (2017). The problems and prospects of small and medium scale enterprises (SMEs) growth and development in Nigeria: A study of selected SMEs in Delta state. International Journal of Scientific Research in Education, 278-294.
2. Ayyagari, M., Beck, T., & Kunt, A. D. (2007). Small and medium enterprises across Small Business Economics, 415–434.
3. Charitonenko, S., & Tulchin, D. (2009). SME development report. Kabul: USAID
4. Chowdhury, M., & Alauddin, M. (2015). Small and medium enterprises in Bangladesh-prospects and challenges. Global Journal of Management and Business Research: C Finance, 1-11.
5. Development, U. N. (2001). Improving the competitiveness of SMEs in developing Countries. UNCTAD/ITE/TEB/Misc.3.
6. Eskesen, A., Agrawal, R., & Desai, N. (2014). Small and medium enterprises in Agriculture value chain opportunities and recommendations. Kabul: OXFAM.

SOLIQ SIYOSATI VA UNING IQTISODIYOTDA TUTGAN O'RNI

Suvanova Zamira Ikromovna

Xorazm viloyati Xonqa tumani

33-son umumta'lim maktabi

iqtisodiy bilim asoslari fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada soliqlar, O'zbekiston Respublikasida soliq tizimining ahamiyati va uning iqtisodiyotda tutgan o'rni haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: soliq, iqtisodiyot, davlat, mablag', pul, vazifa, siyosat, qonun.

Soliqlar bevosita davlatning paydo bo'lishi bilan bog'liqdir, ya'ni davlat o'zining vazifalarini bajarish uchun moliyaviy manba sifatida soliqlardan foydalanadi. Jamiyatda iqtisodiy samarasiz bo'lган sohalar ham mavjudki, bular soliqlarni ob'yektiv amal qilinishini talab etadi. Soliqlarning ob'yektiv zarurligini bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida ikki holat bilan ifodalash mumkin:

-birinchidan, davlatning qator vazifalarini mablag' bilan ta'minlash zarurligi;

-ikkinchidan, bozor iqtisodiyoti qonun-qoidalari bilan;

Davlatning bajaradigan funksiyalari va vazifalari ko'p bo'lib, bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida davlatning yangi vazifalari paydo bo'ladi. Bularga kam ta'minlanganlarga ijtimoiy yordam ko'rsatish, bozor iqtisodiyoti infratuzilmasini (sanoatda, qishloq xo'jaligida, moliva tizimida) tashkil qilish kiradi. Shu bilan birga, davlat jamiyat a'zolari osoyishtaligini saqlash maqsadida o'zining mudofaa qobiliyatini saqlab va mustahkamlab turishga, texnika va o'qdorilarga ham mablag'lar sarflaydi, qolaversa, davlat fuqarolar xavfsizligini saqlash, mamlakatda tartib intizom o'rnatish, uni boshqarish funksiyalarini bajarish uchun ham ko'plab mablag' yo'naltirishga majbur. Bunday xarajatlarni amalga oshirishning majburiyligi ular uchun manba bo'lган soliqlarni ham ob'yektiv zarur qilib qo'yadi.

Hozirga qadar davlatning funksiyalarini bajarish uchun lozim bo'lган moliyaviy mablag'larni shakllantirishning soliqlardan boshqa usuli jahon amaliyotida qo'llanilgan emas. Demak, hukmron kuch sifatida davlat mavjud ekan, moliyalashtirish usuli sifatida soliqlar ham amal qiladi.

Ma'lumki, jamiyat iqtisodiy hayoti juda murakkab iqtisodiy hodisalardan iborat. Ana shu murakkablik bevosita soliqlarga ham tegishlik, bu holat soliqlarning iqtisodiy mohiyatini teran anglashni taqozo etadi. Bu munosabatlar soliq to'lovchilar (huquqiy va jismoniy shaxslar) bilan ularni o'z mulkiga aylantiruvchi davlat o'rtaida bo'ladi.

Soliqlar, yig'imlar, bojlar va boshqa to'lovlar hisobiga davlat moliyaviy resurslari tashkil topadi. Davlat faoliyatining barcha yo'nalishlarini mablag' bilan ta'minlashning asosiy manbalaridan biri va davlat ustuvorligini amalga oshirishning iqtisodiy vositasi soliqlardir. Soliq tizimini tartibga solish va mukammallashtirish samarali davlat iqtisodiy siyosatini olib borishga, xususan, moliyaviy tizimni rivojlanirishga yordam beradi. Iqtisodiyotni davlat tomonidan soliqlar orqali tartibga solish, davlat byudjetini shakllantirish, soliq solish vositasida jamiyatdagagi u yoki bu jarayonlarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi usuli hisoblanadi.

Soliq tushunchasi – iqtisodiy munosabatlarda asosiy o'rinni egallaydi. Uning xarakterli tomoni shundaki – u tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanadigan yuridik va jismoniy shaxslardan ularga mulkchilik, xo'jalik yuritish yoki tezkor boshqaruv huquqida tegishli bo'lган pul mablag'larini davlat va munisipal tuzilmalarni moliyaviy ta'minlash maqsadida begonalashtirish shaklida undirladigan majburiy, yakka tartibdagi qaytarib berilmaydigan to'lovlarни aks ettiradi, ya'ni soliq – davlat tomonidan xo'jalik yurituvchi sub'yeqtalar va fuqarolardan majburiy qonuniy tartibda belgilangan stavkalar bo'yicha, soliq to'lovchining bundan biron bir muayyan manfaat ko'rishi bilan bevosita bog'lanmagan tarzda undirladigan pul yig'imi.

Hozirgi vaqtida soliqlar vositasida davlat daromadlarining asosiy qismi shakllantiriladi. Bozor munosabatlarining shakllanishi davrida soliqlar korxonalarning iqtisodiy faoliyatini tartibga solishning bilvosita quroli hisoblanadi. Soliq to'lash xo'jalik yurituvchi sub'yeqtalar va fuqarolar bilan davlat o'rtaida yangidan yaratilgan qiymatni taqsimlashning asosiy vositasi hisoblanadi. Biror bir jamiyatni soliq tizimisiz tasavvur qilish mumkin emas. Chunki soliqlar byudjet daromadlari (pul fondi)ni tashkil etishning asosiy vositasi bo'libgina qolmay: mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirishga; ishlab chiqarishni rag'batlantirishda investisiyalarni ko'paytirishga; raqobatbardosh mahsulot hissasini ko'paytirishga; kichik va o'rta biznesni rivojlanirishga; xususiy korxonalar

ochish bilan bog'liq bo'lgan bozor infratuzilmasini barpo qilishga; umum davlat ehtiyojlarini qondirishga va boshqalarga xizmat qiladi.

Jamiyat iqtisodiy taraqqiyoti bir tomondan uning ichki mexanizmiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan boshqaruvning xarakteriga, ijtimoiy-siyosiy holatga, muvozanatga bog'liq bo'ladi. Mazkur jarayonda ijtimoiy siyosat alohida rol o'yнaydi. Ijtimoiy siyosat o'z navbatida ichki va tashqi, madaniy, ma'rifiy, siyosiy, iqtisodiy siyosat kabilarga bo'linadi. Iqtisodiy siyosat ham o'z navbatida moliya, pul-kredit, byudjet, soliq siyosati kabi turlarda amal qilib, ularni yaxlitligi makroiqtisodiy darajada qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari faoliyatlarining asosiy ajralmas qismiga aylanadi. Shu o'rinda soliq siyosatining mazmuniga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, yuqorida qayd etilganidek, soliq siyosati iqtisodiy siyosatning ajralmas bir bo'lagi bo'lib, davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyatidir. U tarkiban soliqlarni joriy etish, soliqqa oid huquqiy baza yaratish, joriy etilgan soliqlar va soliqsiz to'lovlarni amaliyotda ishslash mexanizmini shakllantirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan davlatning tegishli vakolatli organlari tomonidan kompleks tarzda olib boriladigan chora-tadbirlar yig'indisidir.

Mamlakat soliq tizimi xususiyatlari, yo'nalishlari, qanday soliqlarning joriy etilishi, ular o'rta sidagi nisbatni ta'minlash kabi masalalarni soliq siyosati belgilab beradi. Bugungi kunda respublikamiz soliq siyosatining huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi, O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi, «Davlat soliq xizmati to'g'risida»gi Qonuni, hukumatning boshqa soliqqa oid qonun va qarorlari, Prezident Farmonlari va boshqa me'yoriy hujjatlar bilan izohlanadi.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi.
2. S.K. Xudoyqulov. Soliq tizimi.
3. Malikov T., Haydarov N., "Budget: tizimi, tuzilmasi, jarayoni.

TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUV

Ziyayev Muzaffar Ravshanovich

I.Karimov nomidagi TDTUi Muhandislik
texnologiyalari fakulteti Korporativ boshqaruv
yonalishi 3-bosqich talabasi
Telefon: +998933920039
Mr_mzr@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakat turizm salohiyati, turizimning iqtisodiyotda tutgan o'rni, turizimning boshqa iqtisodiyot tarmoqlari bilan bog'liqligi, rivojlangan mamlakatlardagi turizimning ulushi tahlili va sohadagi yangi yondashuvlar haqida keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: turizm, innovatsiya, YaIM, online sayohat, milliy an'analar, urf odatlar, tarixiy obidalar.

Bizga ma'lumki, turizm iqtisodiyot tarmoqlarining eng daromatli yo'naliishlaridan biri bo'lib, turizm iqtisodiyotning turdosh tarmoqlarini rivojlanirishning lokomotivi ham hisoblanadi, turizmdan olingan 1 dollar to'g'ridan-to'g'ri daromad iqtisodiyotning qo'shni sohalarida kamida 5-7 dollar beradi va mamlakat iqtisodiyotida ajralmas o'rinni egallaydi. Turizm nafaqat tashqi valutani mamlakat ichiga olib kiribgina qolmay, balki davlatdagи ijtimoiy sohalarga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Buni biz Butunjahon turistik tashkilotining ma'lumotlarida ham ko'rishimiz mumkin. Unga ko'ra, dunyo bo'yicha 2018 yilda turizmnning jahon YaIMdagi ulushi 8,8 trillion AQSH dollariga, ya'ni YaIMning 10.4 %iga, shuningdek, umumiylashtirish 1,5 trillion AQSH dollari ya'ni 6.5 foiziga (bu umumiy xizmatlar eksportining 27.2 foizi demakdir) va 319 million ish o'rni (har 10 tadan 1 kishi turizm sohasida ishlaydi) ga teng bo'ldi.

Dunyoning Rivojlangan mamlakatlarda ham YaIMda turizimning hissasi sezilarli bo'lib, hususan, AQSh va Xitoy dunyoning eng katta turizm iqtisodiyotiga ega bo'lgan mamlakatlar bo'lib, bu dunyo bo'yicha turizm yalpi ichki mahsulotining 35,2 foizni tashkil etadi. 2027 yilga kelib esa turistlar soni 2 mln kishidan ortiq bo'lishi kutulmoqda.[1] Bu esa kelgusida bu soha orqali davlat iqtisodiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsata olish mumkinligini ko'rsatadi.

Misol o'rniда o'tgan yillarga nazar tashlaydigan bo'lsak jami jahonda 1323 million sayohlar qayd etilgan bo'lib, ulardan jami daromad 1225 mlrd. AQShdollarini tashkil etgan.[2]

"2019 - 2025-yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlanirish Konsepsiysi kulay iqtisodiy sharoitlar va omillarni yaratish bo'yicha olib borilayotgan islohotlarning samaradorligini oshirish, turizm sohasini jadal rivojlanirish bo'yicha ustuvor maqsad va vazifalarni belgilash, uning iqtisodiyotdagи o'rni va ulushini oshirish, xizmatlarni diversifikatsiyalash va ularning sifatini oshirish hamda turizm infratuzilmasini takomillashtirishga qaratilgan"[3] ligi ham bejizga emas.

Turli mamlakatlarga tashrif buyuruvchilar biznes va kasbga oid masalalarda, dori darmon va sog'liqni yaxshilash, savdo va boshqa ko'plab maqsadlarda tashrif buyurshadi. O'zbekiston sharoitiga nazar tashlaydiga bo'lsak, O'zbekiston juda katta turizm va rekreatsiya salohiyatiga ega, unda jami 7,4 ming madaniy meros obyektlari mavjud, ulardan 209 tasi to'rtta muzeysiz shaharlar — "Xiva shahridagi Ichon-qal'a", "Buxoro shahrining tarixiy markazi", "Shahrisabz shahrining tarixiy markazi", "Samarqand shahri" hududida joylashgan bo'lib, YUNESKO butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan.

Agar o'tgan yillarga nazar tashlaydigan bo'lsak, 2016 yilda O'zbekistonga 1,3 million chet ellik sayyoh tashrif buyurgan bo'lsa, 2017 yilda - 2,7 million, 2018 yilda - 5,4 million, keyin 2019 yilda - allaqachon 6,7 million kishi, ya'ni uch yil ichida besh baravar ko'paygan. Ushbu raqamlar juda ta'sirli edi. 2020-yilda esa pandemiya tufayli O'zbekistonga 1 mln 504 ming nafar turist kelgan bo'lib, ularga 261 mln dollarlik xizmat ko'rsatildi. Bu haqda 9 yanvar kuni Bosh vazir o'rinosi, Turizmni rivojlanirish davlat qo'mitasi raisi Aziz Abduhakimov Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligida bo'lib o'tgan brifingda ma'lum qildi.[4]

Yuqorida keltirilganlardan shuni tahlil qilishimiz mumkinki, O'zbekiston o'zining turistik salohiyatiga ega bo'lib, sayyoohlarning qiziqishi va etiboriga ega. Turizm, ehtimol, global pandemiya ta'sirida bo'lgan sohalardan biridir. Chegaralarning yopilishi, reyslarning bekor qilinishi, iqtisodiy turg'unlik turizm sanoatiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Pandemiya sharoyitida esa

mavjud imkoniyatlardan oqilona foydalanilgan holda turizimning boshqa ko'rinishlarini ham yaratish kerak. Kelgusida sayyohlar oqimini yanada ko'proq jalb etish, har qanday vaziyyatda ham ularga munosib shart-sharoyit yaratish uchun, turistlarda yurtimizga nisbatan ko'proq qiziqish va ko'proq ma'lumotga ega bo'lishlari uchun virtual(online) sayyohat qilish imkonini yaratish ijobjiy samara beradi.

Online sayyohatda odamlar o'z xohish va imkoniyatlariga ko'ra yurimizdagи diqqatga sazovor joylarning, tarixiy obidalarning fotosuratlari, panoramali 3D tasvirlar, u yerda olingan mahsus videolavhalar, videoroliklar dunyo mamlakatlari orasida keng tarqalgan tillarda diqqatga sazovor joylarning tarixi haqida so'zlovchi audio ma'lumotlar eshitishlari va ko'rishlari mumkin bo'ladi. Bunga qo'shimcha tarzida virtual ko'zoynaklar yordamida uylaridan chiqmagan holatda go'yoki o'zlarini yurtimizda sayyohat qilayotganday his qilisglari mumkin. Bu hizmat orqali tadbirkor nafaqat online sayyohatdan daromat ko'ribgina qolmay, balki, sahifaga buyurtma asosida joylanadigan reklama xizmatlari orqali ham foyda olishi mumkin. Shu bilan bir qatorda mahalliy turizm agentliklari bilan hamkorlikda ish yuritgan holda ularni qo'llab-quvvatlash imkoniga ega bo'ladi.

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak, turizimning rivojlanishi nafaqat aholining bandligini ta'minlash, iqtisodiyot tarmoqlarida faoliyat ko'rsatuvchi bir qator yo'naliishlarning o'rnini mustahkamlab ularga bo'lган e'tiborni kuchayishiga va YaIMda sezilarli o'sishni keltirib chiqishi bilan bir qatorda:

- xalqning milliy urf-odatlari ravnaqiga;
- millatning milliy an'analarning tanilishiga;
- milliy va avloddan-avlodga o'tib kelayotgan hunarmandchilikning bardavomligini, ularning keng tarqalishiga;
- asirlar davomida qad roslab turgan tarixiy obidalarning nomini tanitish va yanada avaylab asralishiga;
- transport xizmatida, mehmonxonalar tarmog'ida, restoranlar, oromgohlar va boshqa xizmat ko'rsatish yo'naliishlarida ham o'zining ta'sirini ko'rsatadi;

Turizm bu raqobat bozorida ko'plab raqobatbardosh arzon va sifatli hizmat turlari vujudga kelishiga, jahon hamjamiyatida mamlakatning tan olinishi va o'z nufuzi va mavqeyini oshirishiga va ko'plab boshqa tarmoqlarda o'z ta'sirini ko'rsatadi. Yana bir turizmnинг muhim jihatlaridan birini takidlash joyizki, eko-turizm—turizmning ajralmas va o'ziga hos yo'naliishlaridan biri bo'lib, u orqali nafaqar odamlarning tabiatga bo'lган munosabatini ijobjiy tarafga o'zgartirish balki o'zo'zidan tabiat go'shalarini tadbirkorlar tomonidan ham avaylab asrashlariga turtki bo'ladi. Online turizm esa aholining ko'proq qismini ossonlik bilan qamrab olishi bilan ustunlikka ega bo'lib, iste'molchilar o'zlarini uchun munosib ko'rgan agentlik xizmatlarni ham shu orqali topishlariga imkon yaratadi. Yuqorida qayd etilgan sohalar jadallahuviga, ravnaqiga turtki bo'la oladi.

Foydalanylган адабиётлар:

1. Travel & Tourism Economic Impact 2018 Uzbekistan
2. UNWTO barometer 2018 – World Tourism Organization (UNWTO), april 2018
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son Farmoniga 1-ILOVA
4. uezbektourism.uz – O'zbekiston Respublikasi Turizm agentligi rasmiy sayti

MOLIYAVIY TIZIM VA INFRATUZILMANING MOHIYATI. IQTISODIYOTNING O'SISH KO'RSATKICHLARI.

Xudoyberdiev Yusufjon Ollomurod o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
davlat moliya va xalqaro moliya magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada moliya tuzilmasi, moliya tizimi va ularning hayotimizdagи o'rni muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: moliyaviy tizim, infratuzilma, moliya o'rni, byudjet

Moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish, aktivlarni ayirboshlash va tavakkal qilish uchun foydalaniladigan bozorlar va boshqa muassasalar to'plami moliya tizimi deb ataladi. Moliya tizimiga moliyaviy xizmatlar bozorlari, vositachilar va firmalar, shuningdek moliyaviy qarorlar qabul qilishda foydalanadigan uy xo'jaliklari, xususiy kompaniyalar va boshqa muassasalar kiradi.

Ular quyidagicha umumlashtirilishi mumkin:

- tavakkalchilikni boshqarish (risklarni boshqarish usullarini taqdim etish);
- savdo qilishga imkon beradigan savdo;
- moliyaviy korxonalarni birlashtirish va turli korxonalarda mulkni taqsimlash mexanizmini ta'minlash;
- iqtisodiyotning turli tarmoqlarida markazlashmagan qarorlar qabul qilish jarayonlarini muvofiqlashtirishga imkon beradigan narxlar to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etish;
- Rag'batlantiruvchi muammolarga yechimlar taklif eting.

Investitsion loyihalarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarga ehtiyojidan kattaroq daromadga ega firmalar ortiqcha kapitallashgan sub'ektlar deb yuritiladi; kelgusidagi investitsiyalar uchun resurslar etishmayotgan firmalar manba tanqisligi sub'ektlari deb yuritiladi

Yakka tartibdagi tadbirkorlik sub'ektlarida va hatto ko'plab kompaniyalarda ham bir vaqtning o'zida biznes egasi menejer vazifasini bajaradi. Biroq, boshqa firmalarda, ayniqsa yirik firmalarda mulk egalari o'zлari biznes yuritmaydilar. Ular ushbu vazifani (mas'uliyatni) mutaxassislarga (maxsus kasblarga) topshiradilar. Ko'pgina hollarda, ushbu mutaxassislar hatto kompaniyaning aktsiyadorlari ham emaslar. Mulk egalari kompaniyani boshqarishni menejment bo'yicha mutaxassisiga ishonib topshirishlari uchun kamida beshta sabab bor.

Avvalo, o'z kasbini yaxshi biladigan professional menejerlarni topish qiyin emas. Shu bilan birga, ular korxona egalariga qaraganda kompaniyani boshqarish uchun yaxshiroq tayyor bo'lishlari (va ko'pincha shunday bo'lishlari mumkin), ko'proq tajribaga ega va oddiygina insoniy fazilatlarga ega bo'lishlari mumkin. U boshqaradigan mulk egasi nafaqat biznesni yuritish uchun zarur bo'lgan moliyaviy manbalarga, balki boshqaruv qobiliyatiga ham ega bo'lishi kerak. Kompaniya mulkiga egalik huquqini uning boshqaruvidan ajratish tabiatan kam uchraydigan bunday sheriklikni talab qilmaydi.

Keling, ko'ngilochar biznesida buning bir misolini ko'rib chiqaylik. Masalan, kinostudiya yoki televizion tarmoqda yuqori darajadagi menejmentga ega odamlar bu sohada o'z biznesini ochish uchun moliyaviy imkoniyatlarga ega bo'lmasligi mumkin va aksincha, etarli mablag'ga ega bo'lgan badavlat odam ishslash uchun zarur ko'nikmalarga ega bo'lmasligi mumkin. bunday tashkilot. Shunday qilib, ushbu vaziyatdan qutulishning eng yaxshi usuli - malakali mutaxassislar filmlar yaratish, ishlab chiqarish va sotish, boylar esa biznesni kerakli miqdorda kapital bilan ta'minlashdir.

Adabiyotlar:

1. T.Malikov, O.Olimjonov "Moliya" Toshkent 2014 yil

ЎЗБЕКИСТОН БАНКЛАРИНИНГ ЕВРООБЛИГАЦИЯЛАРИНИ ЖОЙЛАШТИРИШ МУАММОЛАРИ

Ахманов Баҳтиёр Ваҳобович

Ўзбекистон Республикаси

Банк-молия академияси магистранти

Телефон: +998977381272

abvahobovich@gmail.com

Аннотация. Тижорат банклари фаолиятини узоқ муддатли барқарор ресурс маблағлари билан таъминлаш жараёнида ушбу маблағларни жалб қилиш имконини берувчи қарз инструментлари, хусусан, еврооблигациялар жуда муҳим. Бироқ мамлакатдаги корпоратив эмитентлар, хусусан, тижорат банклари олдида халқаро капитал бозорларига чиқиш учун ўз ечимини кутаётган айрим муаммолар мавжуд. Мазкур мақолада еврооблигацияларнинг аҳамияти ёритиб берилган.

Калит сўзлар: еврооблигация, капитал бозори, бенчмарқ, инвесторлар, эмитент, эмиссия, тижорат банклари, статистик таҳлил, корпоратив облигациялар, халқаро рейтинг агентлиги, диверсификация.

Abstract: In the process of providing commercial banks with long-term resource funds, debt instruments, in particular, eurobonds, which allow to attract these funds are very important. However, there are some challenges facing corporate issuers in the country, particularly commercial banks, to gain access to international capital markets. This article highlights the importance of eurobonds.

Key words and phrases: eurobond, capital market, benchmark, investors, issuer, issue, commercial banks, statistical analysis, corporate bonds, international rating agency, diversification.

Мамлакатнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш, унинг ривожи ва миллий иқтисодиётнинг инвестицияларга бўлган тобора ўсиб борувчи эҳтиёжларини қондиришда банк тизими муҳим аҳамиятга эга. Глобал пандемия ва коронақризис шароити банкларнинг ликвидлик билан боғлиқ муаммоларини ҳал қилиш учун узоқ муддатли ресурслар зарурлигини кўрсатиб берди. Республика иқтисодиётида содир бўлаётган таркибий ислоҳотлар ва либерализация жараёни табиийки, қўшимча ресурсларга бўлган талабни пайдо килади. Ўзбекистон банклари ўз бизнесини кенгайтириш, бозордаги ракобатбардош устунликни сақлаб қолиш учун мустақил равишда барқарор молиялаштириш манбаларини жалб қилиши лозим. Ресурс танқислиги шароитида қарз инструментлари, хусусан, еврооблигациялар орқали халқаро фонд бозорларидан капитал миграциясини амалга ошириш самарали ечим ҳисобланади.

Банкларимиз халқаро молия бозорларига чиқиб, арzon ва узоқ муддатли ресурслар олиб келиши зарур. Давлат улушига эга бўлган банклар босқичма-босқич стратегик инвесторларга сотилади. Банк соҳасидаги ислоҳотларнинг асосий мақсади – тижорат банкларини мижоз учун ишлашга ўргатишдан иборат¹.

Ўзбекистоннинг халқаро молия тизимдаги имиджини мустаҳкамлаш, инвесторлар ишончини ошириш, миллий эмитентларнинг ижобий кредит тарихини яратиш, ресурсларни диверсификация қилиш, Ўзбекистон банкларининг халқаро капитал бозорларига чиқиши орқали барқарор молиявий ресурслар билан таъминлаш иқтисодий ислоҳотларнинг асосий мақсадларидан бири ҳисобланади.

Капитал бозори орқали жалб қилинган маблағлар таннархи арzonлашиб, ресурсларни самарали қайта тақсимлашга, хусусий секторнинг ривожланишига, иш ўринларини яратилишига ҳамда камбағалликни қисқартиришига ёрдам беради.

Капитал бозори молиявий ресурсларнинг жамғарувчилар ва инвесторлардан қўшимча молиявий ресурсларга эҳтиёжи бўлган хусусий сектор вакиллари, банклар, давлат корхоналари ва ҳукуматга бозор механизмлари асосида трансмиссия бўлишини таъминлайди. Натижада, молиявий ресурслар иқтисодиётнинг катта потенциалга эга бўлган сектор ва тармоқлари ўртасида оқилона ва самарали тақсимланиб, фойдаланилмаётган жамғармалар

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси.
URL: <https://president.uz/uz/lists/view/3324>

фойдали инвестицияларга айланади ва иқтисодиётда капитал шаклланади. Бу, ўз навбатида, юқори иқтисодий ўсишни рағбатлантиради ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини оширади.

Еврооблигация (eurobond) атамаси – жойлаштириладиган худуд эмитент ва облигация номинали учун хорижий мамлакат ҳисобланган облигацияларга қўлланилади. Масалан, Америка корпорацияси томонидан япон йенаси (ёки АҚШ доллари)да Германия худудида мумомалага чиқарилган ва сотиладиган облигацияларга еврооблигация деб аталади (Шарп, Бэйли, 2001).

Еврооблигацияларнинг афзаллиги – узоқ муддатга қарз олиш, қарзнинг катта ҳажми, евробондлар бўйича даромадга фойда солиғи ушлаб қолинмасдан тўланиши, эмиссия гарови сифатида йирик халқаро банклар иштироки ҳисобланади. Бундан ташқари, қарз олишнинг ушбу тури арzonлиги билан тавсифланади. Бу халқаро капитал бозорларида катта ҳажмдаги пул маблағлари таклиф этилаётганлиги билан изохланади. Еврооблигацияларнинг фоиз ставкаси эмитент кредит рейтингига боғлиқ, аммо мамлакат учун белгиланган рейтингдан паст бўлмаслиги лозим (Ильина, Зайцева, 2012).

Мазкур қарз инструменти инвестор учун еврооблигациядан олинадиган купон даромадни соликқа тортилмаслиги билан жозибадор. Бундан ташқари, евробонд эгаси – инвестор эмитентга ўзини ошкор этмаслик ҳуқуқига эга.

Капитал жалб қилишнинг альтернатив манбааси сифатида фонд бозори ривожланаётган мамлакатлар ва уларнинг корпоратив эмитентларига кенг имкониятлар яратиб бермоқда. Ўзбекистон жаҳон молия бозорига самарали интеграциялашуви орқали дебют суверен еврооблигациялар эмиссиясини ташкил қилишга муваффақ бўлди. Ушбу трендга Ўзбекистон банклари ҳам фаол кириб бормоқда ҳамда еврооблигация – қарз инструменти орқали ресурс жалб қилиш ҳажмини кенгайтирмоқда.

Шу ўринда, Ўзбекистон банкларининг еврооблигацияларини жойлаштиришда ўз ечимини кутаётган муаммолар сифатида қўйидагиларни эътироф этиш мумкин:

- мустаҳкам ҳуқуқий-меъёрий база, институционал тузилмалар ҳолатининг талаб даражасида эмаслиги;
 - халқаро инвесторлар билан ишлашда малакали мутахассисларнинг етишмаслиги;
 - инвесторлар ҳимояси учун мустақил регулятор мавжуд эмаслиги;
 - тижорат банклари жамланма баланси мажбуриятлар қисмida жойлаштирилган қимматли қоғозлар улушининг пастлиги.
 - тизимдаги банк активлари долларизация даражасининг юқорилиги, валюта риски;
 - банклар кредит қўйилмаларининг депозитларга нисбатан юқори ўсиш тенденциясининг сақланиб қолаётганлиги.
- Мазкур муаммоларни бартараф этиш ҳамда Ўзбекистон банкларининг корпоратив еврооблигацияларни жойлаштириш жараёнини самарали ташкил қилиш мақсадида қўйидаги вазифалар белгилаб олиниши мақсадга мувофик:
- энг яхши халқаро тажрибани ҳисобга олган ҳолда соҳага оид қонунчиликни либераллаштириш;
 - банк тизимида давлат улушини стратегик инвесторларга сотиш орқали активлар рентабеллигини ошириш;
 - юқори сифатдаги молиявий ҳисботнинг халқаро стандартларини очиқлаш мажбуриятини белгилаш;
 - халқаро капитал бозорларига ўзбек сўмида еврооблигация чиқариш ҳажмини ошириш.

НОРАСМИЙ ИҚТИСОДИЁТ КЎЛАМИНИ ҚИСҚАРТИРИШДА СОЛИҚ ТИЗИМИНИНГ РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Камилов Шохижон Рустамович
Ўзбекистон Республикаси
Банк-молия академияси магистранти
Телефон: +998977455353
kamilov.sh@mail.ru

Аннотация. Мақолада норасмий иқтисодиётнинг салбий оқибатлари ва у билан курашишда фискал механизмлардан фойдаланиш шарт-шароитлари ҳамда Ўзбекистонда бу борада амалга оширилаётган ишлар ёритиб берилган. Рақамли технологиялар имкониятларидан норасмий иқтисодиётга қарши курашишда самарали фойдаланиш бўйича тавсиялар келтирилган.

Аннотация. В статье описаны негативные последствия неформальной экономики и условия использования фискальных механизмов в борьбе с ней, а также работа, проводимая в Узбекистане в этом направлении. Даны рекомендации по эффективному использованию цифровых технологий в борьбе с неформальной экономикой.

Abstract. The article describes the negative consequences of the informal economy and the conditions for using fiscal mechanisms in the fight against it, as well as the work carried out in Uzbekistan in this direction. Recommendations are given on the effective use of digital technologies in the fight against the informal economy.

Калит сўзлар: норасмий иқтисодиёт, хуфиёна иқтисодиёт, солиқ сиёсати, солиқ механизми, рақамли технология

Ключевые слова: неформальная экономика, теневая экономика, налоговая политика, налоговый механизм, цифровые технологии

Key words: informal economy, shadow economy, tax policy, tax mechanism, digital technologies

Ҳар қандай давлат солиқ сиёсатида кўзланадиган асосий масалалардан бири солиқдан қочиш ҳолатларини бартараф этиш ҳисобланади. Ҳозирги кунда ривожланаётган ва ўтиш иқтисодиёти мамлакатларида бу борадаги ҳал қилиниши лозим бўлган энг долзарб муаммolarдан бири хуфёна иқтисодиёт бўлиб қолмоқда. Иқтисодиётнинг бу сектори илмий адабиётлар ва манбаларда турлича номланиши мумкин, хусусан хуфиёна, яширин, норасмий, назоратсиз, қора, соядаги, иккинчи иқтисодиёт атамалари шулар жумласидандир. Бироқ, қандай номланишидан қатъий назар, у моҳияттан иқтисодиётнинг давлат томонидан тўлиқ ҳисобга олинмаган ва солиқ тўланмайдиган қисмини англатади.

Хуфиёна иқтисодиёт ҳажмини камайтиришдан биринчи навбатда давлат манфаатдор. Чунки, давлат ўзига юклатилган функцияларни тўлиқ ва сифатли амалга ошириши учун бюджет даромадлари барқарор тушум билан таъминланган бўлиши даркор.

Хуфиёна иқтисодиёт салмоғи катта бўлган давлатларда солиқ солиши базасини кенгайтириш имкониятлари чекланган бўлади. Бу эса расмий солиқ тўловчиларга солиқ юкини яна оширишга олиб келиши мумкин. Давлатнинг солиқ сиёсати орқали иқтисодий муаммоларни бартараф этиши ва иқтисодиётни тартибига солиши жуда мураккаб жараён ҳисобланиб, унинг ўзгариши кўплаб омилларга таъсир қилиши мумкин.

Бугунги кунда айниқса 2020 йилда дунёда рўй берган пандемиянинг иқтисодиётга етказган заарлари оқибатларини бартараф этишда давлат бюджети барқарорлигини таъминлаш учун мамлакатимизда норасмий иқтисодиёт кўламини камайтириш долзарб ҳисобланади.

Халқаро амалиёт таҳлили шуни кўрсатдики, хуфиёна иқтисодиётга қарши курашишда мамлакатлар асосан солиқ механизмларидан фойдаланади.

Бу борада Ўзбекистонда ҳам сезиларли ишлар олиб борилмоқда. Хусусан, 2019 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-4389-сонли қарорида солиқ қонунчилигидан ташқарида фаолият юритадиган шахсларни норасмий сектордан чиқишига (қонунийлашишига) кўмаклашиш¹, ПФ-5813-сонли Фармонида нақд пул

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори, ПҚ-4389, 10.07.2019 й.

тушумига эга тадбиркорлик субъектларининг онлайн назорат касса машиналари ёки виртуал кассадан фойдаланишга ўтишини рағбалантириш¹, ПФ-5953-сонли Фармонида яширин иқтисодиётнинг вужудга келиш омилларини таҳлил қилиш ва унга қарши курашиш дастурини тасдиқлаш, рақамли маркировка, товарларни хисобга олишнинг «Э-омбор» электрон тизимини ишлаб чиқиш ва жорий этиш, интернет-савдо (электрон тижорат) соҳасидаги субъектларни аниқлаш тартибини такомиллаштириш, якка тартибдаги тадбиркорлар ноконуний фаолиятини қисқартириш механизмларини ишлаб чиқиш² каби вазифалар белгиланди.

Ушбу вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида 2020 йил 20 июнда Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикасида «яширин иқтисодиёт» улушкини қисқартириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 394-сонли қарори қабул қилинди.

Бундан ташқари, Узбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 30 октябрда қабул қилинган Фармонида яширин иқтисодиётни қисқартириш бўйича маҳсус комиссия тузиш ва унинг асосий вазифалари сифатида қўйидагиларни белгилаш кўрсатилди:

- бизнеснинг «соядан» чиқишини рағбатлантириш учун шарт-шароитлар яратиш, солик режимини соддалаштириш ҳамда нақдсиз тўловларни кенгайтириш чораларини кўриш;

- қабул қилинаётган норматив-хуқуқий хужжатларни шаклланган бизнес юритиш амалиётига мослаштириш;

- солик ва божхона маъмуриятчилиги воситалари ҳисоб ва тушумларнинг тўлиқлигига, шу жумладан солиқлардан бўйин товлаган жисмоний ва юридик шахсларни аниқлаш ва жавобгарликка тортишга қаратилишини таъминлаш;

- яширин иқтисодиётга қарши курашиш фаолиятини «пулни ювиш»га қарши курашиш соҳасидаги ташкилотлар фаолияти билан мувофиқлаштириш;

- очиқлик ва шаффофликни таъминлаш, яширин иқтисодиётга қарши курашишга кенг жамоатчиликни, оммавий ахборот воситаларини жалб қилиш, жамиятда яширин иқтисодиётга муросасизлик ҳиссини шакллантириш, легал бизнес юритишнинг нуфузини ошириш.³

Таъкидлаш лозимки, хуфиёна иқтисодиёт юкори бўлган мамлакатда инвестицион фаолликни, айниқса тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар оқимини кучайтириб бўлмайди. Мамлакатда инвестицияларни самарали рағбатлантириш мақсадида ҳам айнан хуфёна иқтисодиётни бартараф этиш зарур. Шу нуқтаи назаридан пухта ўйланган солик сиёсати мамлакат иқтисодиёти барқарорлигини таъминлашга самарали хизмат қилиши мумкин.

Норасмий иқтисодиёт қўлами солик юки даражаси, солик қонунчилиги ҳолати, солик маъмурчилигининг қанчалик самарали ташкил этилганлиги каби қатор солик омилларига бевосита боғлиқдир. Юкори солик ставкалари, солик маъмурчилигининг чигаллиги ва мураккаб солик қонунчилиги табиий равища хуфиёна иқтисодиёт қўламини ошишига олиб келади ва пировард натижада иқтисодий ўсиш суръатларига салбий таъсир кўрсатади.

Яширин иқтисодиёт билан курашиш борасидаги халқаро тажриба ва амалиёт таҳлили шуни кўрсатдики, тобора ривожланиб бораётган рақамли технологиялар имкониятларидан норасмий иқтисодиётга қарши курашишда самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

Шу сабабли, республикамизда тадбиркорлик субъектларини соликка тортишни рақамли технологиялар асосида такомиллаштиришнинг институционал асосларини ишлаб чиқиш лозим, деб ҳисоблаймиз. Шунингдек, солик назорати ва фискал мониторинг инструментларини рақамли технологияларга асосланган ҳисоб-китоблар тизимиға

¹НЎзбекистон Республикаси Президентининг “Савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасидаги ҳисоб-китоблар тизимиға замонавий ахборот технологияларини жорий қилиш ҳамда ушбу соҳада жамоатчилик назоратини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони, ПФ-5813, 06.09.2019 й.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017 — 2021 йилларда ўзбекистон республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича харакатлар стратегиясини «ilm, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги Фармони, ПФ-5953, 02.03.2020 й.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Яширин иқтисодиётни қисқартириш ва солик органлари фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони, ПФ-6098, 30.10.2020 й.

мувоғиқлаштириш механизмини яратиш зарур.

Бундай тизимнинг самарали элементлари сифатида қуидагиларни келтириш мумкин:

1. Нақд пулда амалга оширилган харидларни соддалаштирилган ҳисоб-фактуралар орқали ҳисобга олиш тизимини рақамли технологиялар асосида такомиллаштириш.

2. Реал вақт режимида истеъмолчига имтиёз бериш орқали тадбиркорлик субъектлари фаолияти устидан жамоатчилик (истеъмолчилар) назоратини қўллаш тизимини ишлаб чиқиши.

3. Тадбиркорлик субъектлари устидан жамоатлик назоратини таъминловчи технология ва уни оммабоп ижтимоий тармоқлар билан интеграциялаш механизмини яратиш. Бундай механизм орқали соликқа оид хуқуқбузарлик ва хуфёна фаолият ҳолатларини аниқлаш бўйича маълумот етказишини рағбатлантириш тизимини йўлга қўйиш мумкин.

IQTISODIY FAOLIYAT TUSHUNCHASI VA KATEGORIYALARI.
INSTITUTSIONAL BIRLIKLER.

Askarov Ways Asenbay uli
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat
universiteti iqtisodiyot fakulteti
moliya yo'nalishi magistranti

Annotatsiya. Insonlarni har xil ehtiyojlari (tabiiy va iqtisodiy)ni qondirish uchun olib borilgan maqsadga muvofiq faoliyat jamiyat hayotining asosi hisoblanadi.

Kalit so'zlar. Korporatsiya, kvazikorporatsiya, tovar va xizmatlar, Noiqtisodiy faoliyat, Foydalilik, material, iqtisodiy buyum, ehtiyoj.

Iqtisodiy ehtiyojlar — har bir shaxsni qandaydir iqtisodiy buyumni xohlash, shu shaxsning fikricha, shu buyum unga qandaydir foyda keltiradi va shuning uchun uni egallashga undaydi. Iqtisodiy buyumlar tarkibini o'rganish uchun har xil guruahlashlar amalga oshiriladi va ular har xil belgilar bo'yicha ularning tarkibini aks ettiradi. Shundan guruhlarning asosiyлари quyidagilar: 1) borlik usuli bo'yicha — material (mahsulot)lar va nomaterial (xizmat)lar; 2) iste'mol jarayonidagi roli bo'yicha — to'g'ri (bevosita iste'mol qilinadi) va teskari (qayta ishlangach foydalaniladi); 3) iqtisodiyotda foydalanish darajasi bo'yicha — ko'p marta va bir marta ishlatiladigan buyumlar; 4) qondirish darajasi bo'yicha — to'ldiruvchi buyumlar (birgalikda iste'molni qondiradilar) va o'rnini bosuvchilar (bir-birini o'rnini bosadi); 5) kelib chiqish joyi bo'yicha — sharoit yaratuvchilar (ular asosiy ishlab chiqarish bilan hosil bo'ladilar) va raqobatlashuvchilar (bir xil iste'mollarni qondiradilar). Iqtisodiy buyum — bu chegaralangan miqdorda mavjud bo'lган buyumlar. Bu buyumlarning barchasi foydalilik xususiyatiga ega. Foydalilik — bu iqtisodiy buyumning insonni ehtiyojini qondirish qobiliyati. Iqtisodiy qobiliyat — bu foydalilikni yaratish jarayoni. U inson va jamiyatning ehtiyojini qondirish uchun mahsulotlar va xizm attlar yaratishga qaratilgan faoliyatlar yig'indisidir. Bu mahsulotlar va xizmatlar hajmi doim chegaralangan bo'ladi shu uchun ular iqtisodiy qiymatga ega. Noiqtisodiy faoliyatga hozirgi vaqtida tekin amalga oshiriladigan uy xizmatlari, xobbilar, shuningdek, noqonuniy fiaoliyat kiradi. Ishlab chiqarish faoliyati — MHT prinsiplariga asosan, ular m ahsulotlar va xizmatlar ishlab chiqarishga qaratilgan. Unga tovar va xizmatlar ishlab chiqaruvchi korxonalar, davlat muassasalarini va tashkilotlari, notijorat tashkilotlari faoliyati, shuningdek, bir xususiy binoda yashovchi uy xo'jaliklarining ishlab chiqarish faoliyati (aholining xususiy yordam chi xo'jaliklari, yakka mehnat faoliyati) va h.k. uy xo'jaliklarining ishlab chiqarish faoliyatiga sotish uchun yoki o'zi foydalanishi uchun ishlab chiqarilgan mahsulot va xizmatlar qiymatidan qat'i nazar, bozor xizmatlari ham kiradi. Institutsional birliklarga quyidagilar kiradi: 1. Korporatsiya va kvazikorporatsiyalar. Korporatsiyalarning asosiy belgilari quyidagilardan iborat: — qonun bilan korxona va tashkilot sifatida, boshqa institutsional birliklarga bog'liq bo'limgan holda tuziladi; — mustaqil yuridik shaxs bo'lib, yagona davlat registrida qayd etiladi; — maqsadi foyda olish hisoblanadi; — aksiya egalarining jam oa mulkida bo'ladi; — xo'jalik faoliyati natijasida olingan foyda aksionerlarga tegishli bo'lib, ular olgan qog'ozlar hajmiga proporsional ravishda taqsimlanadi; — yopilgan paytda aksionerlar o'z ulushlarini oladilar; — direktorlar kengashi rahbarlikni amalga oshiradi; — muomalaga aksiyalar chiqara oladi; — qonun oldida bitim va majburiyatlarini bajarish bo'yicha, shuningdek, soliqlar to'lash bo'yicha ham javobgar bo'lib hisoblanadi. Korporatsiyalar oilasi (aksiyalarga birgalikda egalik qiladi) korporatsiyalar — koglomeratini tashkil etadi. Ular bir emas, balki ko'p institutsional birliklarni o'z ichiga oladi. U lar ichida ona korporatsiya — katta siyosatga ta'sir ko'rsatish huquqiga ega bo'ladi. Kvazikorporatsiya — bu nokoiporativ korxona bo'lib, uni boshqarish korporatsiyalami boshqarishga o'xshab ketadi. U mustaqil institutsional birlik bo'lib hisoblanadi. Kvazikorporatsiyalarga quyidagilar kiradi: — institutsional birliklarnorezidentlarga qarashli nokorporativ korxonalar (firmalar, xorij kompaniyalar vakilliklari — bular milliy iqtisodiyotda faoliyat olib boradilar); — davlatni boshqarish organlariga qarashli nokorporativ korxonalar bo'lib, ular foyda olish maqsadida mahsulot ishlab chiqaradilar; — uy xo'jaliklari nokoiporativ korxonalari. Kvazikorporatsiyalar korporativ korxonalarga tenglashtiriladi va iqtisodiyotning sektori tarkibiga kiritiladi. 2. Davlatni boshqarish organlari (DBO) bir necha bo'g'lnarga bo'linadi: — markaziy hukumat — yuridik shaxs bo'lib, u

siyosiy jarayonlar natijasida tashkil topadi va qonun chiqarish, amalga oshirish huquqi va sud hokimiyatiga ega bo'ladi; — hududlarni boshqarish davlat organlari; — joylardagi bajaruvchi davlat organlari. Markaziy hukumat quyidagi daromad turlarini oladilar: soliqlar, poshlinalar, toMovlar, qarzga olingan mablag'lar, xususiy lashtirishdan olingan mablag'lar, har xil fondlar va h.k. Markaziy hukumat xarajatlariga quyidagilar kiradi: — jamoa foydalanishi uchun ko'rsatilgan xizmatlar (mudofaa, tartib, sogMiqni saqlash, ilm va ta 'lim va h.k.ni tashkil etish); — uy xo'jaliklarini imtiyozli ta'minlash (JKX xizmati, arzon non mahsulotlari, sut va h.k.); — transfertlar (subsidiyalar, yordam, imtiyozlar) ayrim kategoriyalar uchun, shu jumladan, pensiyaga qo'shimchalar, yo'lkira, tabiiy ofatlardan ko'rilgan zararlar va h.k. 3. Uy xo'jaliklari (UX) — umumiylash sharoitlari va ba'zi tovarlar va xizmatlarni birga iste'mol qilish maqsadida o 'z daromadlari va moddiy boyliklarini birlashtirgan kishilar guruhi. Uy xo'jaliklari iste'mol qilish bilan birga ishlab chiqarish faoliyati bilan ham shug'ullanadilar. Boshqa institutsional birliklardan farq qilib, uy xo'jaliklari o 'z resurslaridan foydalanadilar va hisoblamalarni to'liq yuritmaydilar. 4. Notijorat muassasalari (NTM) — bular iqtisodiy faoliyat subyektlari bo'lib, ular tovar va xizmatlar ishlab chiqaradilar, lekin foyda olishni nazarda tutmaydilar. NTM lar faoliyatining asosiy turlari: — korporativ korxonalar, DBT, UX, ayrim shaxslarga jam oa xizmatini ko'rsatish; — aholi ayrim turlarini ijtimoiy himoyalash.

Foydalanimgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Abdullayev Yo.A. Statistika nazariyasi. — T.: «O'qituvchi». 2002-yil.
2. Mahmudov B. Milliy hisobchilik asoslari. —T.: «Akademiya», 2003-y
3. www.ziyouz.com

TIJORAT BANKLARINING XALQARO MOLIYA BOZORIDAGI OPERATSİYALARİ VA YEVROBLIGATSIYALAR CHIQARISH ORQALI INVESTITSİYALAR JALB ETISH AMALİYOTI

Jo'rayeva Sevara Zokirovna
Bank Moliya akademiyasi magistranti
Telefon:+99897-344-5080
s.mirom.mirzik@gmail.com

Annotatsiya: So'nggi yillarda bank sektori jadal rivojlanayotgan bo'lsa ham, mamlakatdagi innovatsion jarayonlar, ayniqsa barcha sohalarni isloq qilish, xalqaro talablar va darajalarga to'liq mos kelmaydi. Ta'kidlanishicha, eng muhim va samarali bank operatsiyalaridan biri bu jahon bozoridagi operatsiyalardir.

Kalit so'zlar: Xalqaro moliya bozorlari, yevrobligatsiyalar, kapital bozori,moliyavir resurslar

Kirish

Hozirgi davrda iqtisodiyotning asosiy bo'g'ini bo'lmish bank tizimini yanada rivojlantirish va ayniqsa hozirda mamlakatamiz banklarining xalqaro moliya bozorlaridagi operatsiyalarini salmog'ini oshirish m asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Ma'lumki banklar moliya tizimining asosi sifatida qaralib, xalqning iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Mamlakatlarning samarali bank tizimi, umuman olganda iqtisodiy operatsiyalar samaradorligini oshiradigan sezilarli ijobjiy tashqi xususiyatlarga ega. Aytish mumkinki, xalqaro integratsiya barcha iqtisodiyotlarning ajralmas rivojlanish tendentsiyasi bo'lib, xalqlar, tashkilotlar, korxonalar va banklarning rivojlanishi uchun ko'plab imkoniyatlarni ochib beradi; Biroq, bu millatlar, tashkilotlar va banklar oldida juda ko'p qiyinchiliklar va bosimlarni keltirib chiqaradi.

So'nggi o'ttiz yil ichida butun dunyo bo'y lab transchegaraviy moliyaviy operatsiyalar va kapital oqimining ulkan o'sishi kuzatildi. Shubhasiz, eng yaxshi moliyaviy natijalarga erishishda bankning muhim rollaridan biri xalqaro bozor operatsiyalariga qo'shilishi bilan bog'liq. Darhaqiqat, xalqaro kapital bozorlari mamlakatda barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda va mamlakatga xorijiy investitsiya loyihibarini keng jalg qilishda muhim rol o'ynaydi. 2020 yilning fevral oyida mamlakatimiz tarixida birinchi marta xalqaro kapital bozorlarida O'zbekiston Respublikasining 1 milliard dollarlik suveren obligatsiyalarining muvaffaqiyatli joylashtirilishi mamlakatimiz tijorat banklari va biznes sub'ektlari uchun yangi imkoniyatlarni ochib berdi. "O'zzanoatqurilishbank" ATB JP Morgan, Citigroup, Commerzbank, Raiffeisen Bank kabi xalqaro investitsiya banklarining tavsiyalari asosida korporativ xalqaro obligatsiyalarini chiqarishga tayyorgarlikni amalga oshirdi. 2020 yilning 18-22 noyabr kunlari Tsyurix, Frankfurt va Londonda 60 ga yaqin investorlar bilan uchrashuvlar va muzokaralar bo'lib o'tdi.

"O'zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki" ham London fond birjasida 5 yillik 300 million dollarga teng yevrobligatsiyalar muomalaga chiqardi va shu bilan xalqaro kapital bozorining to'laqonli ishtiroychisiga aylandi. Yevrobligatsiyalarining emissiyasi O'zmilliybank tomonidan Citibank (AQSh), Natixis (Fransiya), SMBC Nikko (Yaponiya) va Gazprombank (Rossiya) kabi xalqaro miqyosda tan olingan andarrayting banklari bilan birgalikda amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvardagi Oliy Majlis Senati va Qonunchilik palatasiga navbatdagi Murojaatnomasida, bank tizimi va kapital bozorini yanada rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish zarurligiga, shu jumladan tijorat banklari uzoq muddatli investisiyalarni jalb qilish maqsadida xalqaro kapital bozoriga chiqishi zarurligiga alohida e'tibor qaratdilar.

Asosiy qism

Rivojlanayotgan mamlakatlarda banklar odatdagи tijorat bank funksiyalarini bajarishdan tashqari, mamlakatning iqtisodiy rivojlanishida samarali rol o'ynaydi. Tijorat banklari pulni yaratmaydilar - bu shunchaki kapital bozorlaridan korxona va muassasalarga pul o'tkazadigan vositachilar ham deyish mumkin. Banklar o'z pullarini biznesni tekshirish yoki depozit hisobvarag'i, xizmat ko'rsatish uchun to'lovlar hamda depozit sertifikatlari va bank moliya-tijorat qog'ozlarida ishlataladigan akkreditivlar bilan ta'minlangan bank-aktsept-pul bozori vositalarini olish orqali oladilar. Tijorat banklari bir qator xizmatlarni taklif qiladi: xususan loyihibarini moliyalashtirish, valyuta operatsiyalari, to'lovlarini o'tkazish, chakana bank xizmatlari, kredit berish, depozitlar jalb qilish, pul ayriboshlash, kartalar ochish va ular bilan bog'liq operatsiyalar. Biroq oxirgi o'n

yillikdagi shiddatli rivojlanish va innovatsiyalarni barcha tarmoqlarda qo'llanishi, zamonaviy kompyuter texnologiyalar rivojlanishi, raqamli bank tizimini xalqaro banklarda qo'llanishi, online banklarning ochilishi va samarali faoliyat yuritayorganligi Respublikamiz banklarining globallashuv jarayonlarini yanada rivojlantirishni taqazo etmoqda. Ayniqsa, hozirgacha banklarimizning xalqaro moliya bozorlarida yetarlicha faoliyat yurita olmaganligi, bu sohaga e'tibor qaratish lozimligini anglatadi.

Tijorat banklarisiz xalqaro moliya va import-eksport sanoati mavjud bo'lmaydi. Ular pul mablag'larini ishonchli o'tkazish va dunyoning turli mamlakatlarida va turli xil madaniyatlari o'rtaida ishbilarmonlik amaliyotini joriy qilishga imkon beradi. Tijorat banklarining global tabiatи, shuningdek, barcha mamlakatlar mijozlari va kapital bozorlari o'rtaida muhim iqtisodiy va biznes ma'lumotlarni tarqatishga imkon beradi. Ba'zi bir kichik tijorat banklari mahalliy biznes hamjamiyatiga qo'shilishni cheklaydi; ammo biznes global miqyosga kirganligi sababli, tijorat banklari ham rivojlanib bormoqda. Citigroup, Bank of America va Chase kabi yirik banklar chakana (iste'molchi) banklar bo'lib, ular nafaqat Qo'shma Shtatlarda balki ko'plab mamlakatlarda ham filiallari bilan to'liq tijorat bank faoliyatini olib boradilar. Ushbu yirik banklar boshqa mamlakatlarda filiallari mavjud bo'lmanan kichik banklarning filiallari sifatida harakat qilishlari mumkin. Xorijiy filial banklari orqali AQShda joylashgan transmilliy kompaniyalar butun dunyodagi savdo moliya, valyuta operatsiyalari, loyiha kreditlari, ish haqi, pul mablag'larini boshqarish investitsiyalari va depozit hisobvaraqlari bilan shug'ullanadigan yagona bankda o'z moliyaviy bizneslarini birlashtirishi mumkin. Moliya bozori deganda moliyaviy aktivlar yaratilgan yoki o'tkaziladigan bozor tushunilishi mumkin. Pulni real tovarlarga yoki xizmatlarga almashtirishni o'z ichiga olgan haqiqiy bitimga nisbatan moliyaviy operatsiya moliyaviy aktivni yaratish yoki o'tkazishni o'z ichiga oladi. U davlat qimmatli qog'ozlari, korporativ qimmatli qog'ozlar, valyuta, oltin, qisqa muddatli moliya yoki pul bozori, kapital bozori va boshqa bozorlardan iborat. Turli xil moliyaviy vositalar bozori birja kabi markazlashtirilgan savdo yoki norasmiy ravishda birja kabi tashkil qilinishi mumkin.

Ma'lumki, Jahon moliya bozori - bu kapitalga talab va taklif o'rtaSIDAGI normal nisbatga erishish uchun moliya institutlari orqali bozor ishtirokchilari o'rtaSIDA pul kapitalining yo'nalishini, to'planishini va qayta taqsimlanishini ta'minlaydigan milliy va xalqaro bozorlar to'plamidir. Moliya bozorida oldi-sotdi ob'ekti moliyaviy resurslardir. Shu bilan birga, moliya bozorining turli sohalaridagi operatsiyalari turlicha farqlanadi. Agar kredit bozorida pul oldi sotdi ob'ekti bo'lsa, fond bozorida, masalan, allaqachon yaratilgan yoki kelajakda pul daromadlarini olish huquqlari sotiladi. Jahon moliya bozori o'zining iqtisodiy mohiyatiga ko'ra ma'lum munosabatlari tizimi va mamlakatlar, mintaqalar, tarmoqlar va institutsional bo'linmalar o'rtaSIDA raqobat asosida moliyaviy resurslarni yig'ish va qayta taqsimlashning o'ziga xos mexanizmidir. Ushbu bozor nafaqat iqtisodiyotdagi pul resurslarini qayta taqsimlash vositasi, shu bilan birga butun iqtisodiyot holatining ko'rsatkichidir.

Xalqaro moliya bozorida hozirda mamlakatlar o'rtaSIDAGI kredit kapitallarining jahon bozori kanallari bo'ylab harakati kuzatilmoxda. Ularni "issiq pul" deb ham atashadi. Ularni paydo bo'lishining asosiy sabablari: mamlakatning siyosiy va iqtisodiy beqarorligi, inflyatsiya, to'lov balansining nomutanosibligi, valyuta inqirozi, mamlakatlardagi valyuta kotirovkalari va foiz stavkalarining farqi, valyuta chayqovchiliklari. "Issiq pul" manbalari - firmalar, banklar, tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilarining pul kapitali. "Issiq pul" ning to'satdan kirib kelishi va chiqib ketishi iqtisodiyotning beqarorligini kuchaytiradi: tiklanish va o'sish sharoitidagi oqim iqtisodiy o'sishni va vaziyatning "qizib ketishini" rag'batlantiradi va turg'unlik davrida chiqib ketish - inqiroz shoklari, inflyatsiya, pul muomalasi va kredit tizimining beqarorligini oshiradi.

Xalqaro moliya bozori turli olimlar tomonidan turlichal talqin etiladi. Masalan, L.N.Krasavinaning fikriga ko'ra jahon moliya bozorlari keng ma'noda –mamlakatlar orasida pulli kapitallarning akkumulyatsiyasi va qayta taqsimotini ta'minlovchi bozor munosabatlari sohasidir. Jahon moliya bozori tor ma'noda , ya'ni qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalar bozoridir.(2007). Shuningdek Krasavina jahon moliya bozorlarini qator mezonlar bo'yicha va bozor tuzilmasi nuqtai nazaridan Valyuta bozorlari, sug'urta bozorlari va oltin bozorlariga ajratadi.

Yana bir olim Mixaylov jahon moliya bozorini bajaradigan funksiyasi nuqtai nazaridan quyidagicha ta'riflaydi:"Xalqaro moliya bozori deganda bank vositalari bozorida pul kapitalini sub'ektlar o'rtaSIDA qayta taqsimlash va yig'ish bilan bog'liq yo'nalishni ta'minlovchi, xalqaro va mahalliy bozorlarni o'zaro uyg'unlashuvi va yig'indisi hamda boshqa moliyaviy muassasalar ham erishish maqsadi uchun takror ishlab chiqarish va kapitalga talab va taklif o'rtaSIDAGI me'yoriy nisbatga erishish deb etirof etilgan. Ushbu olimning qayd etishicha, iqtisodiy mohiyatiga ko'ra,

jahon moliya bozori –kredit resurslarini raqobat asosida mamlakatlar, mintaqalar, tarmoqlar, iqtisodiyot agentliklari orasida qayta taqsimlash hamda yig'ish va to'plashning o'ziga xos mexanizmi va ma'lum munosabatlar tizimidir."

S.V.Bajanovning fikriga ko'ra "xalqaro moliya bozori-iqtisodiy muhit bo'lib , unda ssuda kapitali erkin muomaladagi valyuta sifatida namoyon bo'ladi. SSuda kapitali harakati faqatgina erkin muomaladagi valyutada amalga oshiriluvchi mamlakatlarda milliy va xalqaro moliya bozorlari tushunchalariga mos keladi. Ushbu holatda xalqaro moliya bozori 4 segmentdan, fond bozori, kredit bozori, valyuta bozori va qimmatbaho metallab bozoridan iborat.

Shuningdek, J.X.Ataniyazov, E.D.Alimardonovlarning "Xalqaro moliya munosabatlari" nomli darsligida jahon molia bozorini tarkibi va mazkur bozorga chiqish mexanizmi to'grisida fikr bildiradi. Xususan, jahon moliya bozori milliy moliya bozori va xalqaro moliya bozori tarkib topganligini e'tirof etadi. Muallifar, chet el qimmatli qog'ozlar ya'ni mamlakatlarda yevroobligatsiyalarni xalqaro muomalaga chiqarish orqali yuzaga kelayotgan bozorlar yig'indisiga asosiy e'tiborini qaratadi.(2014). Jahon moliya bozoridasotish uchun chiqarilgan moliyaviy aktivlar jahondagi xalqaro fond bozorlarida kotirovka qilinsa,ular dunyodagi yirik moliya markazlarida soliladi. Masalan, London SE, Yaponya SE, Nyu York SE va boshqa yirik moliya markazlarda xalqaro savdosi tashkil etiladi.

I.V.Peshanskaya tijorat banklarining valyuta bozorifagi operatsiyalarini tadqiq qilgan, banklarning umumiyligi valyuta operatsiyalarining o'rnini ko'rsatib bergan, banklarni valyuta nazoratining agentlari sifatida yoritib bergan.(Организация деятельности коммерческого банка, 2001)

Fieldstine (2002), Ross, Beck(1999),Canales-Kriljenko(2004) kabi tadqiqotchilar tijorat banklarining xalqaro moliya bozoridagi operatsiyalari va ularning roli mavzusida o'z ilmiy ishlarini olib borishgan. Bundan tashqari, Guillen va Tschoegining aytishicha (2008), an'anaviy banklar yangi raqobatbardosh bozorda yangi moliyaviy mahsulotga bo'lган dunyo bozoridagi talabni yanada yaxshiroq qabul qilish uchun o'z faoliyatidagi o'zgarishlarni qabul qilishlari lozim.

Xulosa

Ta'kidlash joizki, banklarning xalqaro moliya bozorlaridagi operatsiyalari jahon tajribasida juda jadal rivojlangan. Respublikamiz banklari amaliyotida hozirda juda kam miqdorda ulushga ega bo'lган moliya bozorida banklarning ishtirokini ko'rshimiz mumkin. Ushbu muommoni hal qilishda banklarning xalqaro standartlar talablariga mosligini oshirish, innovatsiyalarni joriy etish va qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish talab etiladi. Bundan tashqari, ushbu bozorda banklar rolini oshirishga hissa qzo'shuvchi malakali kadrlarni jalb etish va ichki infratuzilmani yaxshilash maqsadga muvofiqdir.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. Afonso, Gara, Entz, Alex, LeSueur, Eric. "Who's Borrowing in the Fed Funds Market?" Liberty Street. Economics. Federal Reserve Bank of New York. Web. (2013)
2. Belton, Daniel (2016). Bilateral Foreign Banking Trends in the U.S., Europe, Latin America, and Japan.
3. Cetorelli, Nicola, and Linda S. Goldberg. "Liquidity management of US global banks: Internal capital markets in the great recession." Journal of International Economics 88.2 (2012a): 299311.
4. Claessens, Stijn, and Neeltje Van Horen. "Impact of foreign banks." (2013).
5. De Haas, Ralph, and Iman Van Lelyveld. "Internal capital markets and lending by multinational bank subsidiaries." Journal of Financial Intermediation 19.1 (2010): 1-25.
6. Gulileen Mauro F, Tschoegi Adrian (2008), "Building a Global Bank -Transformation of Banco Santander", Princeton University Press: p 28
7. Global Financial Markets (2016) Stephen Valdez and Philip Molyneux
8. Recent Research on Banks' Financial Reporting and Financial Stability(Stephen G. Ryan,Stern School of Business, New York University, New York, NY 10012, USA;)
9. Song, Fenghua and Anjan Thakor (2010), "Banks and capital markets as a coevolving financial system", VoxEU.org, 1 December.

TURIZM SOHASIDA XALQARO HAMKORLIKNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

J.H.Musayev

UrDU Turizm va iqtisodiyot fakulteti
201-“Menejment: turizm biznesini
boshqarish” guruhi talabasi

Kalit so`zlar: Turizm, xalqaro hamkorlik, xavfsizlik, savdo va xalqaro savdo.

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizm sohasida xalqaro hamkorlikni tashkil etish shakllari va ularning xususiyatlari bayon etilgan.

Turizmda xalqaro hamkorlik kengayib, ularning natijasida iqtisodiy munosabatlar rivojlandi. Xususan, 1925-yilda turizm assotsiyalarini tashkilot qiladigan rasmiy kongress tuzildi. Keyinchalik, 1927-yilda rasmiy turistik tashkilotlar xalqaro kongressi va 1930-yilda xalqaro turistik tashkilotlarning tashkilot qiladigan ittifoq tuzildi.

1950-1970-yillarda xalqaro savdoning rivojlanishi natijasida xalqaro turizm hajmining oshish davriga to`g`ri keldi. Natijada, 1960-yilga kelib, sayyoohlar soni 71 mln. nafar kishiga yetdi.

1961-yildan 1970-yilgacha bo`lgan davr turistik biznesning rivojlanish davri bo`lib hisoblanadi. 1971-yilga kelib, xorijiy sayyoohlar soni 168.4 mln. nafar kishiga yetdi. Bu davrdagi rivojlanishga dunyodagi siyosiy muhitning o`zgarishi va xalqaro iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi sabab bo`ldi.

Turizm sohasida hamkorlik shakllari turlicha bo`lib, u xalqaro ahamiyatga ega. Xususan, bular quyidagi yo`nalishlar bilan namayon bo`ladi.

- turizm faoliyati sohasida xalqaro hamkorlikni, birinchi navbatda, BMTning butunjahon turizm tashkiloti, xorijiy mamlakatlarning turizm bo`yicha nufuzli xalqaro va milliy tashkilotlari, ya`ni turizm xizmatlari mintaqaviy va jahon bozorlarning faol ishtirokchilari bilan hamkorlikni kengaytirish, O`zbekistonning turizm sohasida tartibga soluvchi universal xalqaro konvensiya va bitimlardagi ishtiroki, turizm faoliyatining xalqaro va davlatlararo standart va normalari;

- respublikaning barcha mintaqalarida zamonaviy jahon standartlariga, turistlarning ehtiyoj va talablariga javob beradigan turizm industriyasi obyektlarini, ya`ni mehmonhonalar va umumiy ovqatlanish hamda transport-logistika tuzilmalarini tashkil etish;

- xalqaro turizm rivojlanish tendensiyalari va zamonaviy marketing vositalarining qo'llanilishini hisobiga olgan holda, raqobatbardosh turizm mahsulotlarga bo`lgan xizmatlarni ishlab chiqarish, uni ichki va xalqaro turizm bozorlarida targ`ibot qilish bo`yicha strategiyani ishlab chiqarish;

- kadrlarni sifatli tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish, gidlar (ekskursiya yetakchilari) tayyorlash, turizm faoliyati subyektlari xodimlarini muntazam ravishda qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

- xalqaro turizmni rivojlantirishda Yevropa davlatlari tajribasini qo'llab, turistik mahsulotlar reklamasini samarali va yaxshi yo`lga qo'yish.

Turizmni rivojlantirish uchun shu mamlakat parvozlarini amalga oshiruvchi chiptalari hamyonbop bo`lishi lozim. Aks holda, mamlakat ichkarisida qanday harakat qilinmasin, tashqaridan sayyoohlar O`zbekistonga qanchalik intilmasin, chiptalar narxining yuqoriligi har qanday sayyoohning yo`lida katta to`sinq bo`lib turaveradi.

Xalqaro turistik aloqalarning jadal rivojlanishi ko`p sonli xalqaro tashkilotlarni tashkil etishga olib keladi. Bu sohada xalqaro iqtisodiy munosabatlarni yaxshilash va hamkorlik qilishga keng imkoniyat yaratadi.

Xalqaro aloqalarning rivojlanishi mamlakatning tashqi siyosatiga ham bog`liq bo`ladi. O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaning 17-moddasiga asosan, O`zbekiston xalqaro munosabatlarning to`la huquqli subyektidir. Uning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning dahlsizligi, nizolarni tinch yo`l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalari va xalqaro huquqning umume tirof etilgan boshqa qoida va normalariga asoslanadi.

Turizm sohasida xalqaro hamkorlikni amalga oshirish uchun o`zaro hurmat manfaatlar tengligi, o`zaro hamjihatlik va ishonch, ochiqlik va shaffoflik, turistlar xavfsizligini ta`minlash, xavfsiz

infratuzilmani shakllantirish va biznesning ixtiyoriyligi kabi tamoyillarga rioya qilinadi.

Umuman olganda, turizm sohasida xalqaro hamkorlik quyidagi ko'rinishlarda namoyon bo'la-di:

- jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv;
- xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi;
- davlatlarning qonunchiligining mukammallahuvi;
- transmilliy korporatsiyalarning rivojlanishi;
- baynamilal iqtisodiy ayrboshlash mexanizmlarning takomillashuvi;
- xalqaro savdo shartlari orqali qiymatning ijtimoylashuvi;
- fan va texnologiyalarning taraqqiyoti.

Foydalaniman adabiyotlar ro`yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020-yil 24-yanvar. // Xalq so'zi gazetasи. 2020-yil 25-yanvar.

2. Pardaev M.Q. va Musayev H.N. Xizmat ko'rsatish, servis va turizm sohalarini rivojlantirish: muammolar va ularning yechimlari. Monografiya. – Toshkent: 2008. - 87 b.

3. www.unwto.org

МАКТАБДА IQTISOD FANINI O'QITISHDA «USTOZ-SHOGIRD»
AN'ANALARINING AHAMIYATI

Muxammadiyeva Gulchexra Jurayevna,
Navoiy viloyat Karmana tumani 5-umumta'lim maktab
Iqtisodiy bilim asoslari fani o'qituvchisi

Istiqlol yillarida shakllangan ustoz-shogird tizimi maktab ta'limiga zamonaviy qiyofa beribgina qolmay, maktab ta'limida yuqori pog'onaga ko'tarilishning istiqbolli porloq yo'lini belgilab berdi desak ayni haqiqatni aytgan bo'lamic. Iqtisodiyot davlatimizning poydevori bo'lganligi uchun bu itqisod fani doirasida faoliyat ko'rsatayotgan har bir o'qituvchi bilimdon, zukko, o'z fanini yuqori darajada biladigan mutaxassis bo'lishi talab etiladi. Hech qanday o'qituvchi bu darajaga ustoz yordamisiz, ko'rsatmalarisiz erisha olmaydi.

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya jarayoniga alohida e'tibor berilmoqdaki, bu omil davlatimiz siyosatida olib borilayotgan jarayonlarning markazida turibdi. Azal-azaldan inson salohiyati ijtimoiyiqtisodiy taraqqiyotning hal qiluvchi omili sanalgan. Jamiyatning hozirgi bosqichi uchun esa inson omilining sifat jihatidan takomillashib borishi xosdir. «Biz oldimizga qanday vazifa qo'yaylik, qanday muammoni echish zaruriyati tug'ilmasin, gap oxir-oqibat baribir kadrlarga borib taqalaveradi. Mubolag'asiz aytish mumkinki, bizning kelajagimiz, mamlakatimiz- kelajagi o'nimizga kim kelishiga yoki boshqacharoq aytganda, qanday kadrlar tayyorlashga bog'liqidir».¹

Har tomonlama bilimdon, barkamol, yuksak salohiyatl, ma'naviyati boy va dunyoqarashi keng kadrlarni tayyorlash esa eng avvalo ustozlarga, ularning qobiliyati, mahorati, dars jarayonini samarali tashkil eta olishiga bog'liq.

Jamiatning har jihatdan rivoji o'qituvchi-muallimlarga bog'liq ekanligi haqidagi qarahlarni ilgari surgan jadid bobokalonimiz Abdulla Avloniy millatning ma'naviy inqirozga bo'lishini tanqid qildi, barchani savodli bo'lish, zamonaviy fan, madaniyat yutuqlarni egallahashga chaqirdi. Ustozning ushbu pedagogik qarashlari bugungi har bir ustoz shogirdning faoliyatida yaqqol ko'rinish, ular darslar jarayonida interfaol usullardan foydalanib, axborot kommunikatsiyalarini puxta o'rganishga harakat qilib, pirovardi natija o'quvchilarga bilim berishda ularni har tomonlama yetuk bo'lib yetishishlariga omil bo'lmoida.

Tahlillar shuni ko'rsatadi, inson hayotining moddiy asosini iqtisodiy faoliyat tashkil etadi. Bu esa har bir kishidan iqtisodiy tafakkurni oshirishni talab etadi. Bozor iqtisodiyotiga o'tilishi bu talabni yanada kuchaytirmoqda. Shu sababli yoshlarni iqtisodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish maqsadida umumiy o'rta ta'lim maktablarida iqtisodiy bilim asoslari fanini o'rganishga kirishildi.

Ma'lomit o'rnida aytish mumkinki, o'rta maxsus va oliy ta'lim tizimida iqtisodiy fanlarning soni va salmog'i ham ortib bormoqda. Jumladan, 2019-2020 o'quv yilida Navoiy davlat pedagogika institutida iqtisodiy bilim asoslari yo'nalishing ochilishi fikrimizning tasdig'idir. Qolaversa, barcha oliy o'quv yurtlarida qo'shimcha ravishda «Soliq va soliqqa tortish», «Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik» fanlari o'qitilmoxda. Endi o'quvchi va talaba iqtisodiy fikrlashdan tashqari, yana keng doiradagi iqtisodiy muammolarni mushohada qilishi, tahlil qila olishi, iqtisodiy rivojlanishga baho bera olishi, bu o'zgarishga kelajakda nimalar berishni tushunib etishi lozim. Bularning barchasi iqtisodchipedagogning bilimi va pedagogik mahoratiga bog'liq. Bu yerda gap o'quv jarayonini tashkil etishning turli-tuman, zamonaviy usullari to'g'risida bormoqda.

Respublikamizda faoliyat yuritayotgan ta'lim muassasalarida mavjud bo'lgan barcha fanlardagi singari iqtisodiy fanlarni o'qitishning ham zamonaviy umumpedagogik usullari mavjud. Bundan tashqari iqtisodiy fanlarning o'ziga xosligi, murakkabligini hisobga olgan holda, fanga oid darsni tashkil etish va o'tishning o'ziga xos metodikasi ham mavjud bo'lib, biz uning bir necha jihatiga e'tibor qaratmoqchimiz. Birinchidan, iqtisodiyotga oid darslarni tashkil etishda, o'qituvchi e'tibor qaratishi lozim bo'lgan asosiy narsa, fanning faktlar, jadvallar, grafiklar, misollar, masala va mashqlar, formulalarga asoslanganligi sanaladi. Darsning samarasini esa ko'p jihatdan ulardan o'z o'rnida foydalanish va ularni tasvirlay olishni taqozo etadi. Demak, bu erda faqat zamonaviy interfaol usullargina yaxshi natija beradi, xolos.

Ta'kidlash joizki, qotib qolgan tushunchalar emas, balki faktlar iqtisodiyot asosidir. Dars berish jarayonida matematik formulalardan keragidan ortiqcha foydalanish ham mavzuning qiziqarli va

¹ Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. T.: "Sharq". 1998, 83-bet

mazmunli bo‘lishiga hissa qo‘shmasligi ham mumkin. Chunki iqtisodiyot fani mavhum sonlarning mexanik yig‘indisidan ham iborat emas.

Har qanday darsni tashkil etishda fanning va o‘quv materialining murakkabligi, uning miqdori va maqsadi ham muhim rol o‘ynaydi. Demak, dars o‘tishda fanning bu jihatlarini ham hisobga olish lozim. Masalan, iqtisodiy bilim asoslari fanini o‘qitishda iqtisodiy tushunchalar, tayanch iboralar, abstrakt tafakkur muhim bo‘lsa, soliq va soliqqa tortish fanida amaliy metodlar katta yordam beradi.

E’tiborli jihat fanni o‘qitish jarayoni masalaning tarbiyaviy tomonini ham hisobga olishi lozim. Jumladan, yoshlarga mehnatsevarlik, intiluvchanlik, mustaqillik, tejamkorlik, tartiblilik, tozalik, ozodalik, atrof-muhitga oqilona munosabat, mol-mulkni asrab-avaylash, qadriga etish, behuda isrof qilmaslik, o‘zgalar mehnatiga hurmat, ishbilarmonlik, tadbirkorlik, shijoat va shu kabi xislatlarni singdirib borish kerakligini o‘qituvchi har bir darsda unutmaslig kerak.

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ РАҶОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ ЎРНИ

Феруза Муродхўжаева,
НамДУ катта ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини оширишда инновацияларнинг аҳамияти ва моҳияти ёритилган.

Калит сўзлар: миллий иқтисодиёт, рақобат, рақобатбардошлик, инновация, инновацион фаолият.

Иқтисодий ривожланишнинг амалдаги босқичи замонавий бозор муносабатлари ни шакллантириш орқали глобализацион иқтисодий тизимнинг турли поғоналарида рақобатбардошликтининг юқори даражасини таъминлаш муаммосини объектив заруриятга айлантиրмоқда.

Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш шароитида мамлакат миллий иқтисодиёт тараққиёти бозор муносабатларининг ривожланганлик даражаси ва кўлами, жаҳон иқтисодиёт тига интеграциялашув даражаси ҳамда миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги билан харakterланади.

Дунё ахолисининг ўсиб бориши, экологиянинг ёмонлашуви, инвестицион фаолликнинг кучайиши, иқтисодий ўсиш сифатини яхшилаш, миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш, инсон капитали ва энг илфор, юқори технологияларга асосланган инновацион иқтисодиётга ўтишни тақозо этмоқда.

Ҳозирги кунда глобал ҳодиса ҳисобланган COVID-19 пандемиясининг бутун дунё бўйлаб тарқалиши натижасида жаҳон ҳамжамиятида кузатилаётган глобал инқироз миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини оширишни талаб этмоқда. Кейинги йилларда Мамлакатимизда рақобатбардош ва инновацион иқтисодиётни шакллантириш, иқтисодиётда соғлом рақобат муҳитини шакллантириш масалаларига алоҳида еътибор қаратилмоқда. Хусусан, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятини рағбатлантириш, илмий ҳамда инновация ютуқларини амалиётга жорий етишнинг самарали механизмларини яратиш, олий ўкув юртлари ва илмий-тадқиқот институтлари хузурида ихтисослаштирилган илмий-експериментал лабораториялар, юқори технология марказлари ҳамда технопаркларни ташкил қилиш борасида устувор вазифалар белгиланган [1].

Зеро, ишлаб чиқариш жараёнига инновацияларни кенг жорий этиш, корхоналарда инновацион фаолиятни жадаллаштириш ҳамда маҳсулот ва хизмат турларини муттасил янгилаб бориши ҳисобига рақобатбардошликини таъминловчи инфратузилмаларни ривожлантириш долзарб аҳамият касб этади. Чунки жаҳон иқтисодиётида глобаллашув ва интеграция жарайёнлари кучайиб бораётган бугунги кунда унинг ривожланиш истиқболини фан-техника тараққиётининг суръатлари, капитал ва инсон ресурсларидан фойдаланиш имкониятлари белгилаб бермоқда. Жаҳонда техника тараққиёти ва инновацияларга асосланган ишлаб чиқаришни ривожлантириш, иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш ва барқарор ривожланишни таъминлаш орқали кўпроқ сифат қўрсаткичларига еришишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Инновация назариясининг шаклланишига катта ҳисса қўшган австриялик олим Й.Шумпетер таърифи бўйича, инновация – бу фояни янгиликка айлантириш, режалаштириш, янги маҳсулот ва хизматни ишлаб чиқариш ва такомиллаштириш, технология ва техникани амалда қўллаш, бозор қонун ва қоидаларига асосланган ҳолда янги маҳсулотни сотиш ҳамда истеъмолчига янги турдаги хизматларни кўрсатишдир [2].

Глобаллашув шароитида инновация – бу рақобатбардошликтининг асосий омилидир. Нафақат бир корхона мисолида, балки алоҳида тармоқ, миллий ва жаҳон иқтисодиёти миқёсида ҳам табиий ресурслар чекланган шароитда инновацион фаолият уларнинг муқобил варианларини ишлаб чиқиш, ресурсларни тежовочи технологияларни яратиш ва экологияга бўлган заарни камайтиришга қаратилган бўлиб, тадбиркорларга таннархни пасайтириш, сифатни ошириш, сотиш ҳажми ва фойдани кўпайтиришга имкон беради.

Бозор муносабатларининг тобора чуқурлашуви, соғлом рақобат муҳитининг шаклланиши натижасида рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш объектив заруриятга айланади. Бунда ишлаб чиқаришнинг техник-технологик янгилаш, модернизация қилиш муҳим аҳамиятга эга, бунда албатта, замонавий илм-фан ютуқларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Чекланган ресурслардан тежамкорлик билан самарали фойдаланишда замонавий инновациялардан фойдаланиш асосий дастак вазифасини бажаради. Зоро, инновациялар ишлаб чиқаришни кўзланган натижаларга эришишни таъминлашнинг асосий мезонидир.

Хулоса қилиб айтганда, миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш инновацияларга бевосита боғлиқ бўлиб қолмоқда. Чунки инновацияларни ишлаб чиқариш жараёнига татбиқ этиш орқали корхоналар рақобатбардошлигини оширишга эришилади ва бунинг натижасида минтақалар ва тарқмоқлар рақобатбарошлиги, пировардида эса миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишга эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони.
2. Ходжаев X. Ижтимоий соҳа ва инновацион жараёнлар // Молия. - Тошкент. 2012 й. №4. 121-б.
3. Яхшиева М. Миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини оширишда инновацияларнинг роли // иқтисодиёт ва инновацион технологиялар. Т.: 2020, №1.

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 27-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(9-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фарруҳ Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиши муддати: 30.04.2021

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000